

ZIP - ZAŠTITI I PREPOZNAJ!!

ZBIRKA AKTIVNOSTI

za prevenciju
seksualnog nasilja
nad djecom s
teškoćama u razvoju

IMPRESSUM

Uredila:

Svea Kučinić, mag. rehab. educ.

Autori/ce

Barbara Petrović, mag. rehab. educ.

Damjana Parmač, mag. rehab. educ.

Dubravka Sečen-Rosso, prof. def.

Ines Grdenić, mag. prim. educ.

Ivana Jonke, profesor socijalni pedagog

Koraljka Žepec, prof. rehabilitator

Kristina Lera, mag. rehab. educ.

Marija Iskra, mag. prim. educ.

Marko Dolenc, prof. def.

Matej Botić, mag. prim. educ.

Romana Cvjetković, mag. rehab. educ.

Tatjana Šikić, edukacijska rehabilitatorica

Izdaje

Ženska soba

Maksimirska cesta 51a, 10 000 Zagreb

Tel: 01/6119 – 174

e-mail: zenska.soba@zenskasoba.hr

web: www.zenskasoba.hr

Facebook i Instagram: [@zenska.soba](https://www.facebook.com/zenska.soba)

Dizajn

Svea Kučinić

Projekt „ZIP – zaštiti i prepoznaj! Zaštita djece s teškoćama u razvoju od seksualnog nasilja.“ provodi Ženska soba u partnerstvu s Osnovnom školom Grigora Viteza. Projekt je financiran od strane Grada Zagreba, Gradski ured za socijalnu zaštitu, zdravstvo, branitelje i osobe s invaliditetom. Sadržaj brošure isključiva je odgovornost Ženske sobe i ni pod kojim uvjetima se ne može smatrati da odrazom stajališta Grada Zagreba.

UVOD U TEMU

Ukratko o seksualnom nasilju nad djecom s teškoćama u razvoju

Iako su sva djeca i mladi u riziku od raznih vrsta nasilja, djeca s teškoćama u razvoju predstavljaju posebno ranjivu skupinu za sve oblike nasilja, uključujući seksualno nasilje.

Seksualno nasilje ulazi u kategoriju najtežih i najmanje prijavljivanih oblika nasilja. Prema Konvenciji Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja, seksualno nasilje nad djecom podrazumijeva svaki namjerni čin sudjelovanja u seksualnim aktivnostima s djetetom koje je mlađe od zakonske dobi za seksualne aktivnosti i/ili sudjelovanja u seksualnim aktivnostima s djetetom u kojima se koristi prisila, sila ili prijetnje, zloupotrebljava priznati položaj povjerenja, autoriteta ili utjecaja nad djetetom (uključujući unutar obitelji) ili se zloupotrebljava posebno ranjiva situacija djeteta, posebice uslijed mentalnog ili fizičkog invaliditeta ili situacije ovisnosti. Podaci Vijeća Europe pokazuju kako će **1 od 5 djece doživjeti neki oblik seksualnog nasilja** do svoje 18. godine. Još uvijek ne postoji sustavna prevencija seksualnog nasilja nad i među djecom i mladima, među ostalim, zbog predrasuda vezanih uz samu temu, patrijarhalnog ustroja društva, te nedostate educiranosti nastavnog i drugog relevantnog osoblja.

UVOD U TEMU

Zakon o socijalnoj skrbi dijete s teškoćama u razvoju definira kao dijete koje zbog tjelesnih, senzoričkih, komunikacijskih ili intelektualnih teškoća treba dodatnu potporu za učenje i razvoj kako bi ostvarilo najbolji mogući razvojni ishod i socijalnu uključenost. Kada je riječ o djeci s teškoćama u razvoju, podaci pokazuju da je rizik od izloženosti seksualnom nasilju 2.9 puta veći nego kada je riječ o djeci tipičnog razvoja. Nadalje, unutar kategorije djece s teškoćama u razvoju, djeca s intelektualnim teškoćama i poremećajima mentalnog zdravlja su čak 4-4.6 puta češće izložena seksualnom nasilju od djece s drugim vrstama teškoća u razvoju (FRA, 2015.).

Povećanom riziku djece s teškoćama u razvoju od seksualnog nasilja doprinosi niz čimbenika. Primjerice, djeca s teškoćama u razvoju od najranije dobi su u većoj ili manjoj mjeri ovisni o podršci drugih ljudi. Za mnogu djecu s teškoćama u razvoju, to uključuje pohađanje raznih oblika terapija tijekom kojih se njihovo tijelo dodiruje i manipulira bez njihove volje ili eksplicitnog pristanka mnogo više od njihovih vršnjaka/inja tipičnog razvoja. Nadalje, neka djeca s teškoćama ovise o drugim osobama za intimnu njegu i održavanje higijene. Naučenost na takva postupanja doprinosi manjku razumijevanja koncepata pristanka i osobnih granica, što djeci posljedično otežava prepoznavanje neprihvatljivih dodira, odnosno seksualnog nasilja.

Nadalje, kod djece s teškoćama u razvoju, uslijed odrastanja u neprilagođenom društvu koje ima neadekvatne stavove prema invaliditetu, često se razvija naučena bespomoćnost. Uz to, sva su djeca, pa tako i djeca s teškoćama, naučena da ne propitkuju autoritet, što olakšava počiniteljima seksualnog nasilja da ih zlostavljaju te da uvjere dijete da seksualno nasilje mora ostati tajno.

UVOD U TEMU

Zbog potreba za raznim uslugama i podrškom, djeca s teškoćama u razvoju okruženi su većim brojem „bliskih“ osoba koje imaju pristup i moć nad njima. S obzirom na činjenicu da su počinitelji seksualnog nasilja najčešće osobe koje dijete poznaje, odnosno osobe koje imaju autoritet ili moć nad djetetom, moguće je zaključiti kako je krug potencijalnih počinitelja oko djece s teškoćama u razvoju širi nego oko njihovih vršnjaka tipičnog razvoja jer osim roditelja i učitelja/ica uključuje i terapeute/kinje, liječnike/ce, pomoćnike/ce u nastavi itd. Poznate osobe su počinitelji seksualnog nasilja u 93% slučajeva kada je riječ o djeci tipičnog razvoja, te u čak 98% kada je riječ o djeci s teškoćama u razvoju.

Ako se radi o djeci s višestrukim teškoćama ili teškoćama koje uključuju otežanu komunikaciju, postoji nemogućnost ili ograničena mogućnost da izraze što im se dogodilo. Kod nekih drugih podskupina djece s teškoćama, kao što su npr. djeca s određenim stupnjevima intelektualnih teškoća, postoji mogućnost da niti ne razumiju u potpunosti što im se događa, te da ovisе o okolini da prepozna nasilje.

Kada je riječ o seksualnom nasilju, još jedan važan čimbenik koji doprinosi posebnoj ranjivosti djece s teškoćama u razvoju je institucionalizacija. Institucionalizacija izolira djecu s teškoćama od njihovih obitelji i šire zajednice te ih izlaže većem riziku od raznih vrsta nasilja, uključujući i seksualno nasilje.

Sukladno sa svime što je navedeno, potrebno je preventivno djelovati kako bi se umanjio rizik od seksualnog nasilja nad djecom s teškoćama u razvoju pravovremenim i adekvatnim educiranjem odgojno-obrazovnih djelatnika/djelatnica i roditelja, kao i same djece s teškoćama u razvoju o temi seksualnog nasilja i mehanizmima zaštite.

UVODNE NAPOMENE

Upute za provedbu aktivnosti

Kako bismo Vam olakšale rad na prevenciji seksualnog nasilja nad djecom s teškoćama, predstavljamo Vam zbirku preventivnih aktivnosti koje su osmislili (i proveli) Vaši kolege/ice, učitelji/ce te edukacijski rehabilitatori/ce IZ OŠ Grigora Viteza u Zagrebu, koji rade u posebnim razrednim odjeljenjima s djecom s raznim vrstama teškoća u razvoju. Aktivnosti su kreirane u suradnji s članicama Ženske sobe, koje imaju dugogodišnje iskustvo rada u području prevencije seksualnog nasilja.

Tijekom provedbe aktivnosti, iznimno je važno koristiti **točnu i preciznu terminologiju** te izbjegavati eufemizme, s obzirom na to da je korištenje točne terminologije ključno kako bi djeca lakše prepoznala seksualno nasilje. Npr. važno je **koristiti anatomske ispravne nazive za intimne dijelove tijela** (vagina, penis, stražnjica), kao i **izgovoriti naziv 'seksualno nasilje'** kada se s učenicima/ama razgovara o ovoj temi.

Aktivnosti su grupirane po temama i prikazane sukladno **preporučenom slijedu provedbe**:

1. DIJELOVI TIJELA I INTIMNI DIJELOVI TIJELA
2. DOBRI I LOŠI DODIRI
3. OSOBNE GRANICE
4. DOBRE I LOŠE TAJNE

Svi multimedijски sadržaji su umetnuti u imena/naslove unutar teksta u obliku poveznica, označeni ljubičastom bojom te im možete pristupiti direktno iz zbirke, pristiskom tipke "CTRL" i istovremenim klikom na ime/naslov.

UVODNE NAPOMENE

Napomena o korištenju pojma "autistični učenici/e"

U zbirci se ciljano koristi pojam "autistični učenici/e" umjesto pojmova "učenici/e s autizmom" ili "učenici/e s poremećajem iz spektra autizma". Pojam "autistični učenici/e" oblik je tzv. *identity-first* jezika koji većinski preferiraju i zagovaraju autistični samozastupnici/e i predstavnici/e autistične zajednice. Više o ovoj temi možete saznati [OVDJE](#).

Napomena o korištenju dvorodnosti u pisanju i govoru

Iako je u hrvatskom jeziku uvriježeno da se muški rod koristi kao "neutralna" opcija koja označava i muške i ženske osobe u pisanju, ova zbirka ciljano je pisana uzimajući u obzir dvorodnost. S obzirom na rodnu komponentu seksualnog nasilja, odnosno na činjenicu da se radi o obliku nasilja koje pretežito pogađa djevojčice, djevojke i žene, a koje pretežito čine mladići i muškarci, važno je koristiti dvorodnost u provođenju aktivnosti, kako u pisanim materijalima, tako i u govoru.

UVODNE NAPOMENE

O Ženskoj sobi

Ženska soba je feministička, neprofitna organizacija civilnog društva, osnovana 2002. godine s ciljem prevencije i suzbijanja seksualnog nasilja, pružanja direktne podrške i pomoći osobama koje su preživjele seksualno nasilje i promocije i zaštite seksualnih prava. Naša vizija je društvo slobodno od patrijarhata, diskriminacije, mizoginije i nasilja nad ženama, u kojem su individualna opredjeljenja osnovne vrijednosti. U okviru Ženske sobe djeluje Centar za žrtve seksualnog nasilja u kojem pružamo direktnu pomoć i podršku osobama koje su preživjele seksualno nasilje. Aktivno radimo na razvoju javnih politika, preventivskih programa, unaprjeđenju zakonodavstva, provođenju specijaliziranih edukacija te osvještavanju i senzibiliziranju javnosti o problematici seksualnog nasilja.

O projektu

Ova zbirka izrađena je u sklopu projekta „ZIP – zaštiti i prepoznaj! Zaštita djece s teškoćama u razvoju od seksualnog nasilja.“, kojeg provodi Ženska soba u partnerstvu s Osnovnom školom Grigora Viteza. Projekt je financiran od strane Grada Zagreba, Gradski ured za socijalnu zaštitu, zdravstvo, branitelje i osobe s invaliditetom.

Korisni materijali:

Brošura "[Pročitaj, prepoznaj, prijavi!](#)"

[Seksualno nasilje - edukacijski i preventivski program \(SNEP\)](#)

**DIJELOVI
TIJELA I
INTIMNI
DIJELOVI
TIJELA**

NAZIV AKTIVNOSTI

Dijelovi tijela i intimni dijelovi tijela

AUTORICA: DUBRAVKA SEČEN-ROSSO, PROF. DEF.

CILJ AKTIVNOSTI

Upoznati učenike/ce s točnim nazivima za intimne dijelove tijela; upoznati učenike/ce s pojmom seksualnog nasilja.

ISHODI

- imenovati dijelove tijela
- imenovati intimne dijelove tijela
- upoznati se s mogućnosti pomoći i podrške

UZRAST I PROFIL UČENIKA/CA

Učenici/e prvog razreda koji se školuju po posebnom programu uz individualizirane postupke u posebnom razrednom odjelu, učenici/e s višestrukim teškoćama i autistični učenici/e u dobi od 7-9 godina.

OPIS AKTIVNOSTI PO KORACIMA:

UVODNE AKTIVNOSTI:

1. **Pozdravni krug** – u pozdravnom krugu učitelj/ica pozdravlja učenike/ce te učenici/e pozdravljaju učitelja/icu. Predstavljamo se jedni drugima: „Ja sam (IME). Kako se ti zoveš?“
2. **Pozdravna pjesmica** – Glava, ramena, koljena i stopala (pjevanje pjesmice uz pokazivanje dijelova tijela)

OPIS AKTIVNOSTI PO KORACIMA:

SREDIŠNJA AKTIVNOST:

1. Imenovanje dijelova tijela na lutki.
2. Imenovanje dijelova tijela na slikovnom prikazu (PRILOG 1).
3. **Imenovanje intimnih dijelova tijela** – imenovanje intimnih dijelova tijela na anatomske točnoj lutki. Intimni dijelovi tijela su grudi, stražnjica, kod dječaka penis, a kod djevojčica vagina. Dijelovi tijela koji su pokriveni rubljem ili kupaćim kostimom su intimni dijelovi tijela. Intimne dijelove tijela nam nitko ne smije dirati, osim u posebnim situacijama (npr. roditelji i liječnici/e smiju dirati naše intimne dijelove tijela kada nam je potrebna pomoć oko održavanja higijene ili je to važno za naše zdravlje). Kada netko nepotrebno i neželjeno dira tvoje intimne dijelove tijela to je **seksualno nasilje**.
4. **Imenovanje intimnih dijelova tijela na slikovnom prikazu (PRILOG 2.)** – ponavljamo još jednom što su intimni dijelovi tijela i da intimne dijelove tijela nitko ne smije nepotrebno i neželjeno dirati te da je diranje intimnih dijelova tijela seksualno nasilje, uz gore navedene iznimke.
5. **Rad na kutijama sa zadacima (PRILOG 3.)** – sortiranje slika dijelova tijela u dvije kutije. U zelenu kutiju stavljamo dijelove tijela. U crvenu kutiju stavljamo intimne dijelove tijela. Crvena kutija je kutija u koju ćemo stavljati intimne dijelove tijela, to su dijelovi tijela koji su prekriveni rubljem i nitko ih ne smije nepotrebno i neželjeno dirati, uz gore navedene iznimke.
6. **Osoba od povjerenja**

'Ako te netko nepotrebno i neželjeno dira po intimnim dijelovima tijela, meni to možeš reći. Ja mogu biti tvoja osoba od povjerenja, osoba kojoj to možeš reći.'

ZAVRŠNA AKTIVNOST:

Ponavljamo pjesmu Glava, ramena, koljena i stopala.

POPIS POTREBNIH MATERIJALA

- anatomske točne lutke
- papir A4 formata
- folije za plastificiranje

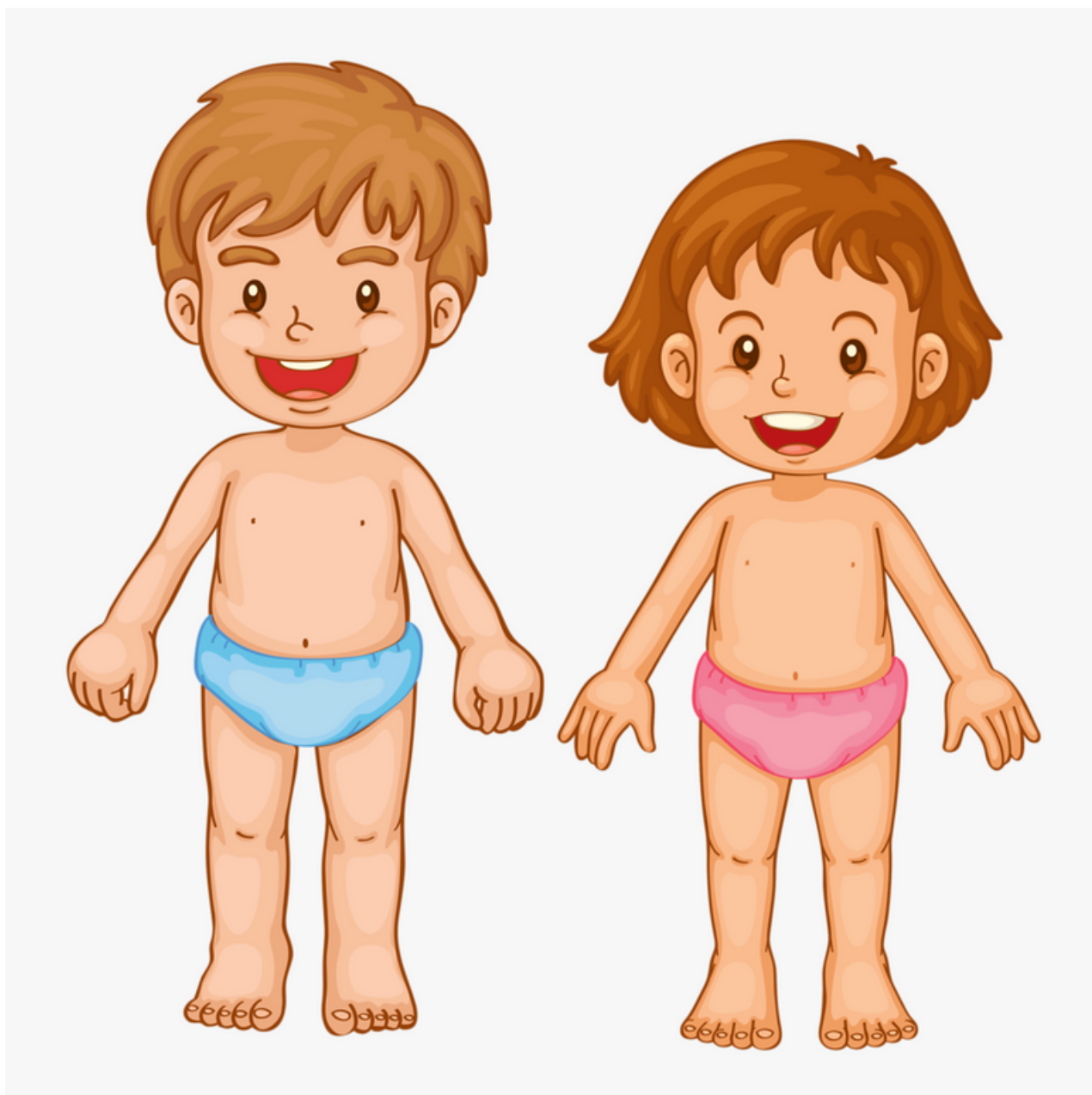
PRILOZI

PRILOG 1.: DIJELOVI TIJELA (SLIKOVNI PRIKAZ ZA IMENOVANJE)

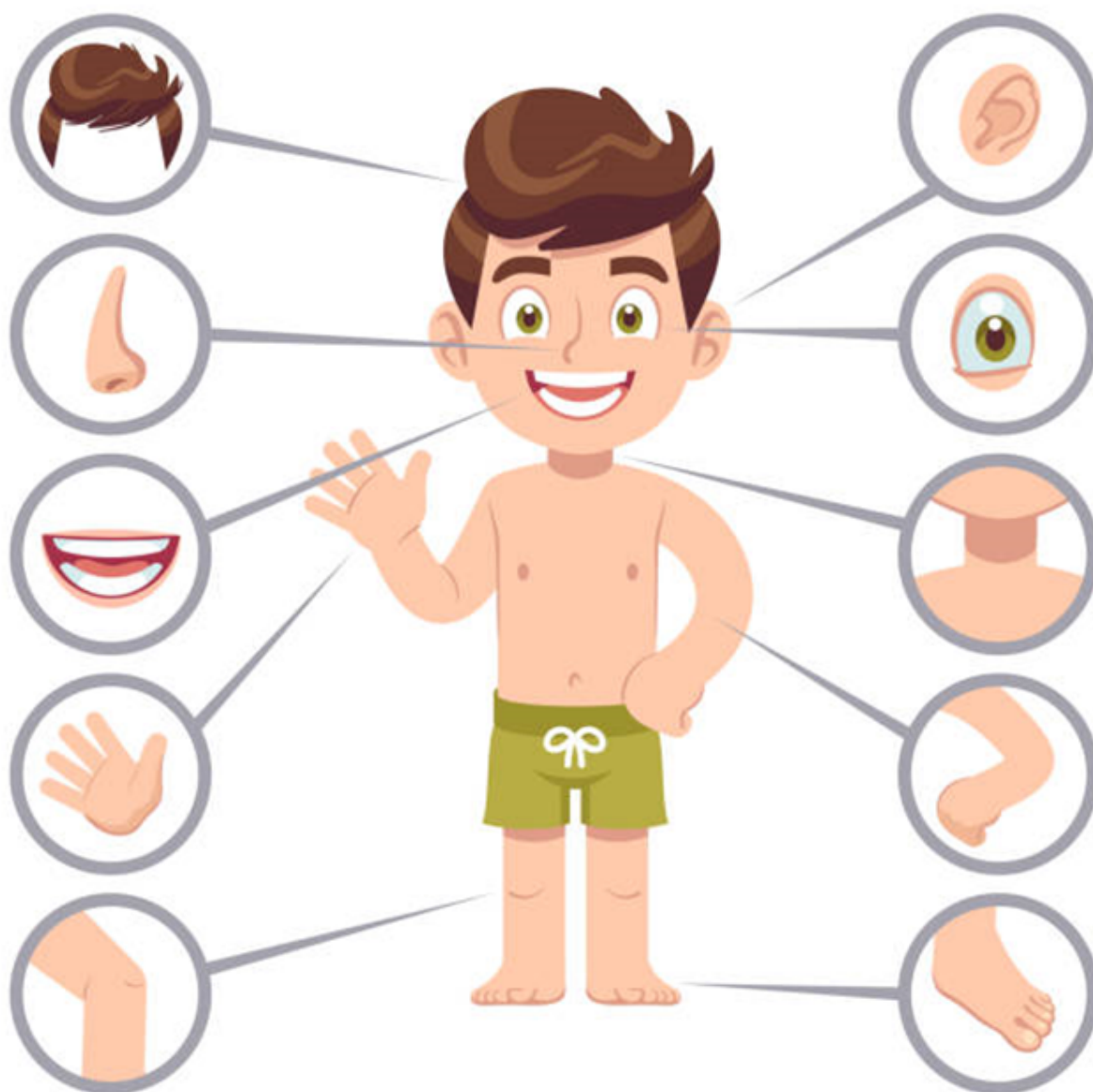
PRILOZI

PRILOG 2.: INTIMNI DIJELOVI TIJELA (SLIKOVNI PRIKAZ ZA IMENOVANJE)

PRILOZI

PRILOG 3.: DIJELOVI TIJELA ZA SORTIRANJE

**DOBRI I
LOŠI
DODIRI**

NAZIV AKTIVNOSTI

Dobri i loši dodiri

AUTORICA: KORALJKA ŽEPEC, PROF. REHABILITATOR

CILJ AKTIVNOSTI

Upoznati učenike/ce s dobrim i lošim dodirima kako bi ih znali prepoznati i razlikovati.

ISHODI

- uočiti i razlikovati dobre i loše dodire, prepoznaju seksualno nasilje

UZRAST I PROFIL UČENIKA/CA

Učenici/e s većim i višestrukim teškoćama u razvoju kronološke dobi 7 i 8 godina.

OPIS AKTIVNOSTI PO KORACIMA:

UVODNE AKTIVNOSTI:

Uz slike i kroz igru ponavljamo dijelove tijela, pokazujemo ih na sebi – imenujemo intimne, privatne dijelove tijela

OPIS AKTIVNOSTI PO KORACIMA:

SREDIŠNJA AKTIVNOST:

1. Kroz razgovor, slike i lutku prikazujemo dobre i loše dodire – s naglaskom da su loši dodiri oni kojima netko neželjeno i nepotrebno dodiruje naš penis, vaginu, stražnjicu, dojke/grudi – to je seksualno nasilje. Na slici označavamo mjesta koja nam nitko ne smije dirati, osim u posebnim situacijama (npr. roditelji i liječnici/e smiju dirati naše intimne dijelove tijela kada nam je potrebna pomoć oko održavanja higijene ili je to važno za naše zdravlje).

2. Razvrstavamo slike (PRILOG 1.) u dobre i loše dodire – učenici/e to rade i na radnim listovima koji im ostaju kao male knjižice dobrih i loših dodira.

3. Rad s izjavama (PRILOG 2.) – radi li se o dobrom dodiru ili lošem dodiru i seksualnom nasilju.

ZAVRŠNA AKTIVNOST:

Ponavljamo pjesmu Glava, ramena, koljena i stopala.

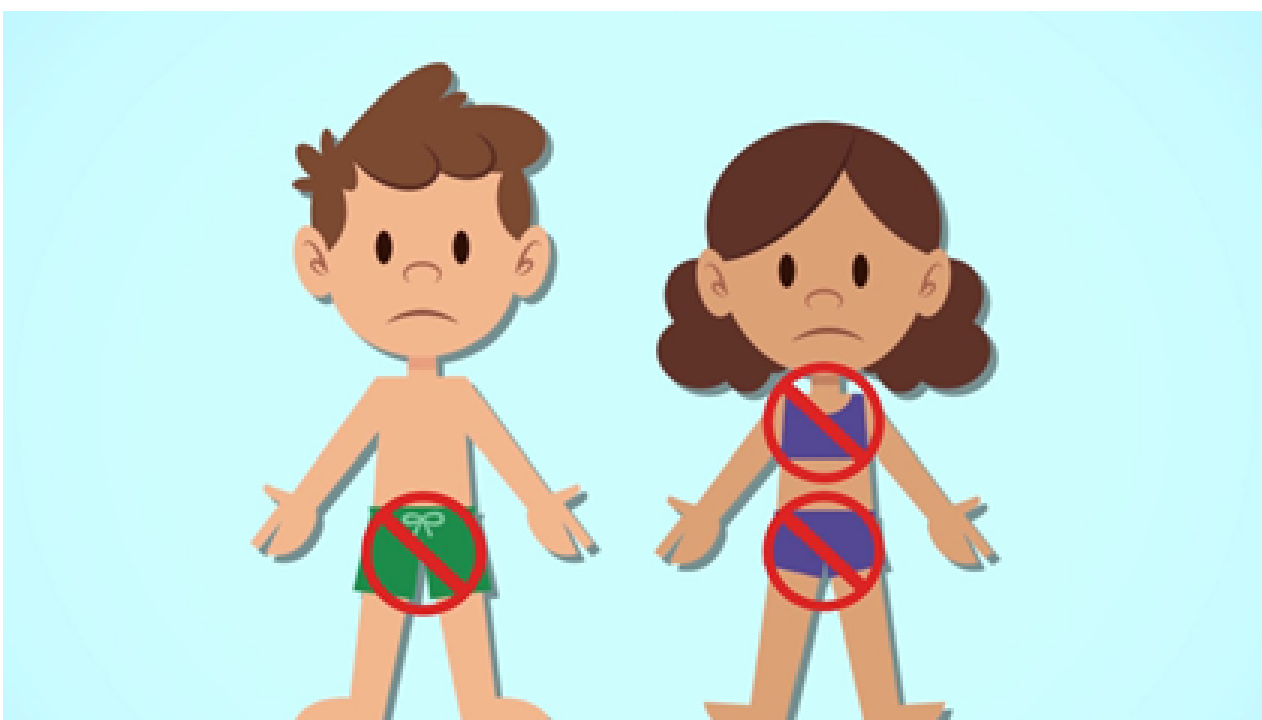
POPIS POTREBNIH MATERIJALA

- hamer papiri
- kolaž papiri
- filc
- bijeli papiri A4
- folije za plastificiranje
- flomasteri za bijelu ploču/folije
- čičak traka, selotejp, pribadače
- ljepila u sticku
- škare

PRILOZI

PRILOG 1.: DOBRI I LOŠI DODIRI

SLIKE KORISTITI KOPIRANE I UVEĆANE ZA ZAJEDNIČKI RAD, UMANJENE KAO RADNE LISTOVE I SLIČICE ZA RAZVRSTAVANJE.

PRILOZI

PRILOG 1.: DOBRI I LOŠI DODIRI

PRILOZI

PRILOG 1.: DOBRI I LOŠI DODIRI

PRILOZI

PRILOG 1.: DOBRI I LOŠI DODIRI

NAPOMENA: VAŽNO JE UČENICIMA/AMA OBJASNITI DA SU OVO DOBRI DODIRI SAMO KADA SE DOGAĐAJU IZMEĐU 2 ODRASLE OSOBE I KADA IH OBJE STRANE ŽELE.

PRILOZI

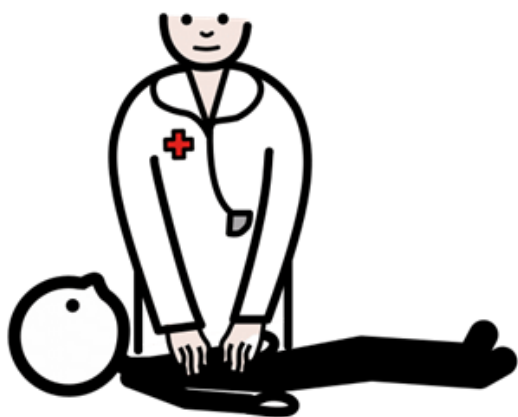
PRILOG 1.: DOBRI I LOŠI DODIRI

NAPOMENA: VAŽNO JE UČENICIMA/AMA OBJASNITI DA SU OVO DOBRI DODIRI SAMO KADA IH OBJE STRANE ŽELE.

PRILOZI

PRILOG 1.: DOBRI I LOŠI DODIRI

PRILOZI

PRILOG 2.: IZJAVE

- LIJEČNIK/CA TE PREGLEDAVA I DODIRUJE U PRISUSTVU RODITELJA.
- BAKE I DJEDOVI TE GRLE I LJUBE U OBRAZ KADA TI TO ŽELIŠ.
- PRIJATELJ/ICA TE SVAKI DAN GRLI I LJUBI U USTA.
- UČITELJ/ICA TE OHRABRUJE ILI POHVALI DODIROM PO GLAVI ILI LEĐIMA/RAMENIMA.
- OSOBA TI DODIRUJE GRUDI/STRAŽNJICU U AUTOBUSU/TRAMVAJU.
- PRIJATELJ/ICA TE POZDRAVLJA S "DAJ PET".
- OSOBA STAVLJA RUKU ISPOD TVOJE ODJEĆE.
- TERAPEUT/ICA TE DODIRUJE PO PENISU/VAGINI.
- PRIJATELJ/ICA TE ŠKAKLJA PORED I PO INTIMNIM DIJELOVIMA TIJELA (PO VAGINI, PENISU, GRUDIMA ILI STRAŽNJICI).

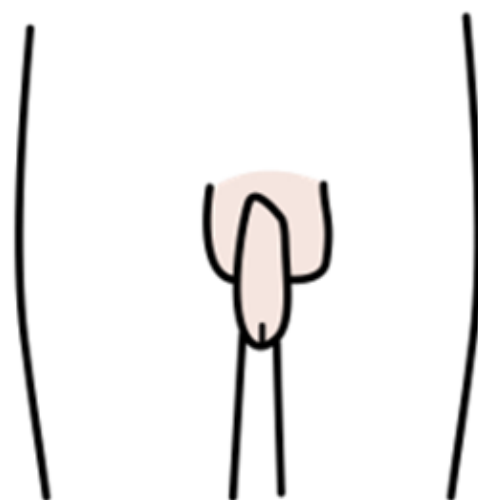
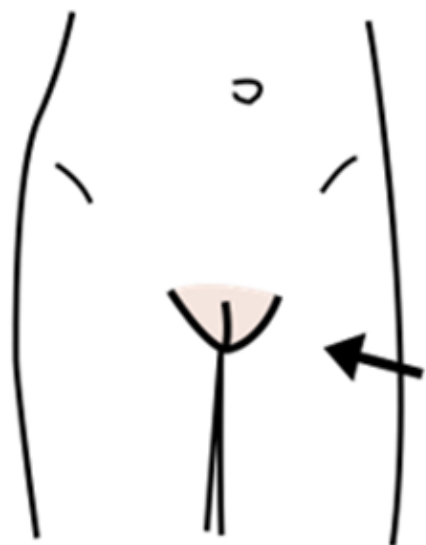
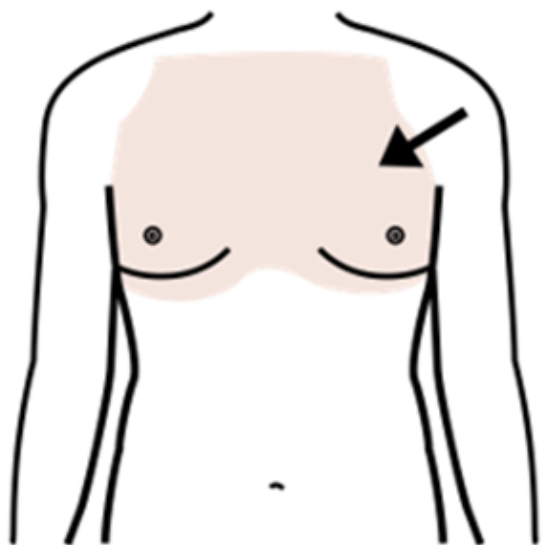
PRILOZI

PRILOG 3.: DIJELOVI TIJELA ZA SORTIRANJE

PRILOZI

PRILOG 3.: DIJELOVI TIJELA ZA SORTIRANJE

NAZIV AKTIVNOSTI

Dobri i loši dodiri

AUTORICA: MARIJA ISKRA, MAG. PRIM. EDUC.

CILJ AKTIVNOSTI

prevencija seksualnog nasilja

ISHODI

Razlikovati dobre od loših dodira, razumjeti razliku između dobrih i loših dodira, upoznati se s mogućnostima pomoći i podrške.

UZRAST I PROFIL UČENIKA/CA

Učenici/e drugog razreda osnovne škole.

OPIS AKTIVNOSTI PO KORACIMA:

UVODNA AKTIVNOST:

a) UVOD U TEMU

Film "[Kiko i ruka](#)".

b) PREDSTAVLJANJE RADIONICE

Učitelj/ica najavljuje učenicima/ama da će se na današnjoj radionici baviti dobrim i lošim dodirima te podsjeća učenike/ce da i tijekom ove radionice vrijede razredna pravila kao inače. Govori učenicima/ama da će biti prisutna za svojim stolom ukoliko će netko nakon radionice još imati potrebu dodatno porazgovarati o ovoj temi.

OPIS AKTIVNOSTI PO KORACIMA:

SREDIŠNJA AKTIVNOST:

a) RAZGOVOR O DIJELOVIMA TIJELA UZ SLAGALICU I IMENOVANJE PRIVATNIH DIJELOVA TIJELA

Učenici/e slažu ljudsko tijelo s odjećom i bez odjeće (PRILOG 1.).

'Dodirivati nas mogu različite osobe. Možete li nabrojati tko sve? Mama, tata, djed, baka, teta, ujak, doktori/ice i dr. Mnogi dodiri su DOBRI i čine nas sretnima. No, postoje i dodiri zbog kojih se možemo osjećati tužno, uplašeno, zbunjeno ili ne znamo izraziti kako se osjećamo, samo znamo da nam ti dodiri nisu u redu. To su LOŠI dodiri. To su primjerice nepotrebni i neželjeni dodiri po intimnim dijelovima tijela. Znate li što su to intimni dijelovi tijela?'

Zajedno nabrajamo koji su to dijelovi tijela pokazujući im sliku djevojčice i dječaka (PRILOG 2.).

'To su grudi, stražnjica, kod djevojčica vagina, kod dječaka penis i oni se zovu intimni dijelovi tijela. Dakle, dijelovi tijela koji su prekriveni donjim rubljem ili kupaćim kostimom. Oni pripadaju samo tebi i imaš pravo reći NE da te se dodiruje po njima. Što možete učiniti kada vas netko dodiruje na loš način?'

Učitelj/ica s učenicima/ama čita izjave:

- **Reci NE! (kod ove opcije dodati objašnjenje kako nam je ponekad teško reći ne jer se bojimo ili kažemo ne i osoba nas ne poslušava, no da ništa od toga ne znači da smo na neki način krivi za doživljeno nasilje)**
- *Potraži pomoć! Reci osobi kojoj vjeruješ, s kojom ti je ugodno!*
- *Ako nekome kažeš i ta osoba ti ne vjeruje i ništa ne napravi, nemoj prestati govoriti što tise dogodilo! Reci onda još jednoj, pa drugoj, pa trećoj osobi koja će ti povjerovati. Postoje odrasle osobe koje ti vjeruju i koje su ti spremne pomoći.*

Učitelj/ica naglašava da je ona osoba od povjerenja te daje nekoliko primjera kada je to bio/bila.

OPIS AKTIVNOSTI PO KORACIMA:

b) SLIKOVNI PRIKAZ DOBRIH I LOŠIH DODIRA

Pokazivanje slikovnih prikaza dobrih i loših dodira (PRILOG 3.) uz pitanja i objašnjenja:

'Kakav je ovo dodir? Kako se osjećaš kad te netko ovako dira? Dodiri po intimnim dijelovima tijela su loši dodiri i seksualno nasilje, osim u posebnim situacijama. Na primjer, roditelji i liječnici/e smiju dirati naše intimne dijelove tijela kada nam je potrebna pomoć oko održavanja higijene ili je to važno za naše zdravlje. I druge vrste dodira su loši dodiri ako ih ja ne želim (npr. neželjeni zagrljaji). Dobri dodiri su oni koje želim i zbog kojih se osjećam sigurno/dobro.'

c) PODIZANJE ŠTAPIĆA S CRVENIM I ZELENIM LICEM

Svaki učenik/ca dobiva jedan crveni i jedan zeleni štapić s pripadajućim emotikonima (PRILOG 4.). Učitelj/ica ponovno pokazuje slikovne prikaze dobrih i loših dodira uz uputu:

'Kakav je ovo dodir? Podigni ispravni štapić.'

ZAVRŠNA AKTIVNOST:

a) LISTIĆ ZA PONAVLJANJE

Nakon kratkog ponavljanja kako reći NE i potražiti pomoć, učenici/e rješavaju listić (PRILOG 5.) u kojem trebaju zaokružiti dobre i loše dodire. **(Kod ove opcije dodati objašnjenje kako nam je ponekad teško reći ne jer se bojimo ili kažemo ne i osoba nas ne poslušava, no da ništa od toga ne znači da smo na neki način krivi za doživljeno nasilje).**

Uz taj listić učenici/e dobivaju zadatak da zaokruže osobu od povjerenja (PRILOG 6.).

b) EVALUACIJA

Učenici/e dižu već spomenute štapiće ovisno o tome je li im se svidjela radionica.

POPIS POTREBNIH MATERIJALA

- laptop
- slagalice ljudskog tijela
- folije za plastificiranje
- papir za printanje

PRILOZI

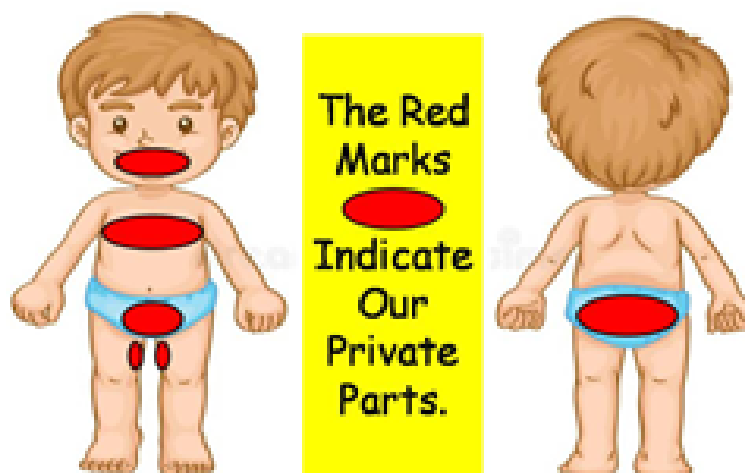
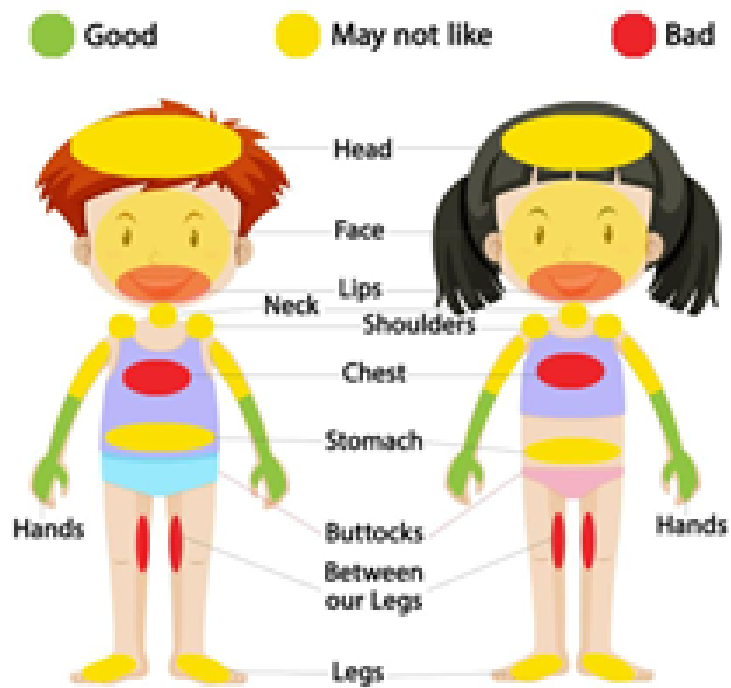
PRILOG 1.: SLAGALICA LJUDSKOG TIJELA

NAPOMENA: u svrhu provedbe ove aktivnosti kupljena je dolje prikazana slagalica ljudskog tijela, no ona može biti zamijenjena ispisanom slagalicom. Važno je da odabrana slagalica sadrži djeci prikladne anatomske točne prikaze cijelog tijela, uključujući intimnih dijelova tijela.

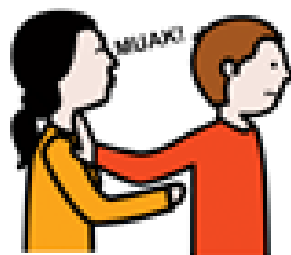
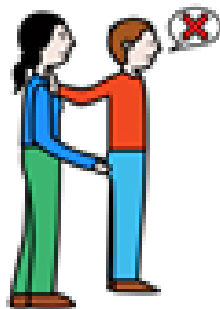
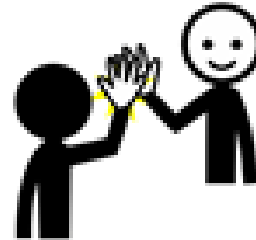
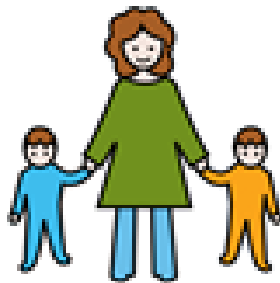
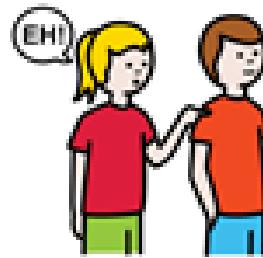
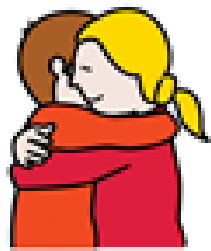
PRILOZI

PRILOG 2.: SLIKOVNI PRIKAZ DIJELOVA TIJELA

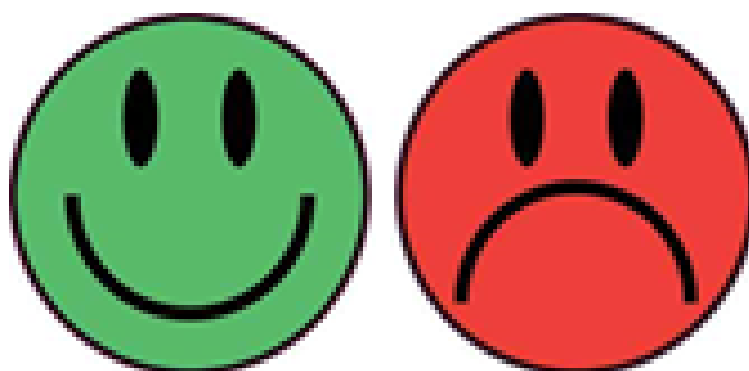
PRILOZI

PRILOG 3.: SLIKOVNI PRIKAZ DOBRIH I LOŠIH DODIRA

PRILOZI

PRILOG 4.: EMOTIKONI ZA ŠTAPIČE

PRILOZI

PRILOG 5.: RADNI LISTIĆ

SAFE & UNSAFE TOUCH

   SAFE UNSAFE	 SAFE UNSAFE	 SAFE UNSAFE
   SAFE UNSAFE	 SAFE UNSAFE	 SAFE UNSAFE
   SAFE UNSAFE	 SAFE UNSAFE	 SAFE UNSAFE

PRILOZI

PRILOG 6.: OSOBA OD POVJERENJA

TKO JE TVOJA OSOBA OD POVJERENJA KOJOJ MOŽEŠ SVE REĆI?

SLIKA
UČITELJA/UČITELJICE

SLIKA NEPOZNATE
OSOBE

NAZIV AKTIVNOSTI

Dobri i loši dodiri

AUTORICA: INES GRDENIĆ, MAG. PRIM. EDUC.

CILJ AKTIVNOSTI

Razumjeti i razlikovati dobre i loše dodire; upoznati se s mogućnostima podrške i pomoći.

ISHODI

- razumijeti utjecaj pravila, prava i dužnosti na pojedinca i zajednicu

UZRAST I PROFIL UČENIKA/CA

Učenici/e drugog i trećeg razreda razreda (redoviti osnovnoškolski program u manjim razrednim odjelima-poremećaji u ponašanju i oštećenja mentalnog zdravlja).

OPIS AKTIVNOSTI PO KORACIMA:

UVODNE AKTIVNOSTI:

Učitelj/ica najavljuje učenicima/ama da će se na današnjoj radionici baviti dobrim i lošim dodirima. Ističe da će biti prisutna (KADA I GDJE) ukoliko će netko nakon radionice još imati potrebu dodatno porazgovarati o ovoj temi. Naglašava kako i tijekom ove radionice vrijede njihova razredna pravila (slušanje, uvažavanje i sl.).

SREDIŠNJE AKTIVNOSTI:

a) DIJELOVI TIJELA

Učitelj/ica na sat donosi slagalice. Slika na slagalicama je ljudsko tijelo s nazivima. Dvije su slike, dječaka i djevojčice. Zadatak učenicima/ama je da slože slagalice. Na slagalici su označeni dijelovi tjela. Učitelj/ica zamoli učenike/ce da slože slagalice, te da imenuju nazive tijela koja su im poznata. Učitelj/ica ponovi još jednom nazive tijela s naglaskom na stražnjicu, grudi, penis i vaginu.

OPIS AKTIVNOSTI PO KORACIMA:

b) LOŠI DODIRI

Zatim učitelj/ica učenicima/ama govori da će danas naglasak staviti na **DODIRE**.

'Dodirivati nas mogu različite osobe. Možete li nabrojati tko sve? Mama, tata, djed, baka, teta, ujak, doktori/ice i dr. Mnogi dodiri su DOBRI i čine nas sretnima. No, postoje i dodiri zbog kojih se možemo osjećati tužno, uplašeno, zbunjeno ili ne znamo izraziti kako se osjećamo, samo znamo da nam ti dodiri nisu u redu. To su LOŠI dodiri. To su primjerice neželjeni dodiri po intimnim dijelovima tijela.'

Učitelj/ica stavlja sliku dječaka i djevojčice u kupaćem kostimu na ploču (PRILOG 1.).

'Dijelovi prekriveni tkaninom su intimni dijelovi tijela koje vam nitko ne smije dirati. To su grudi, stražnjica, kod djevojčica vagina, kod dječaka penis i oni se zovu intimni dijelovi tijela. Dakle dijelovi tijela koji su prekriveni donjim rubljem ili kupaćim kostimom. Oni pripadaju samo tebi, nitko te po njima ne smije dirati, osim u iznimnim situacijama. Na primjer, roditelji nas smiju dodirivati po intimnim dijelovima tijela kada nam je potrebna pomoć s pranjem, mijenjanjem pelena ili nakon obavljanja nužde. Liječnici/e nas smiju dirati po privatnim dijelovima tijela kada nas tamo nešto boli i moraju nas pregledati. Imaš pravo reći NE ako netko drugi dira tvoje intimne dijelove tijela. Ako te netko nepotrebno i neželjeno dodiruje po intimnim dijelovima tijela, to se zove seksualno nasilje.'

(Kod ove opcije dodati objašnjenje kako nam je ponekad teško reći ne jer se bojimo ili kažemo ne i osoba nas ne poslušava, no da ništa od toga ne znači da smo na neki način krivi za doživljeno nasilje.)

Zajedno s učenicima/ama pogledajte video "KIKO I RUKA" i još jednom utvrdite pravilo donjeg rublja.

[VIDEO KIKO I RUKA](#)

[KNJIGA KIKO I RUKA](#)

OPIS AKTIVNOSTI PO KORACIMA:

c) VJEŽBA

Voditelji/ca svakom učeniku/ci podijeli po 1 kartončić/komad papira na kojem je slika dodira. Zamolimo učenika/cu da sličicu stavi na zeleni papir odnosno crveni papir na ploči (PRILOZI 2. I 3.).

Zeleni papir označava dobar dodir.

Crveni papir označava loš dodir. Ako učenik smatra da je dodir loš, stavlja sličicu na crveni papir.

Nakon svake slike učitelj/ica prvo zamoli učenike/ce da pojasne svoj odgovor. Također pita za objašnjenje i one učenike/ce koji se ne slažu s pojedinim odgovorom i daje zaključak za tu tvrdnju.

d) TAJNE

'Postoje dobre i loše tajne. Dobra tajna je ugodno iznenađenje! To je nešto što veseli osobu. I tajna je samo nakratko i uskoro će svi saznati za to, npr. kada nekome tajimo što smo im kupili za rođendan. Loše tajne izazivaju osjećaje poput uznemirenosti, neugode, zbunjenosti, straha. Loše tajne se trebaju nekome reći, npr. ako nam netko radi nešto loše, tuče nas i sl.'

Učitelj/ica pokazuje staklenku povjerenja. Objasnjava učenicima/cama da tu mogu napisati sve što ih brine, muči, sto nisu nikome rekli, sto je povjerljivo, tajno. Sve što izaziva osjećaje poput uznemirenosti, neugode, zbunjenosti, straha. Staklenka povjerenja ce stajati na stolu učiteljice, na vidljivom mjestu, uvijek možete nešto napisati tajnu i staviti u staklenku povjerenja.

ZAVRŠNA AKTIVNOST

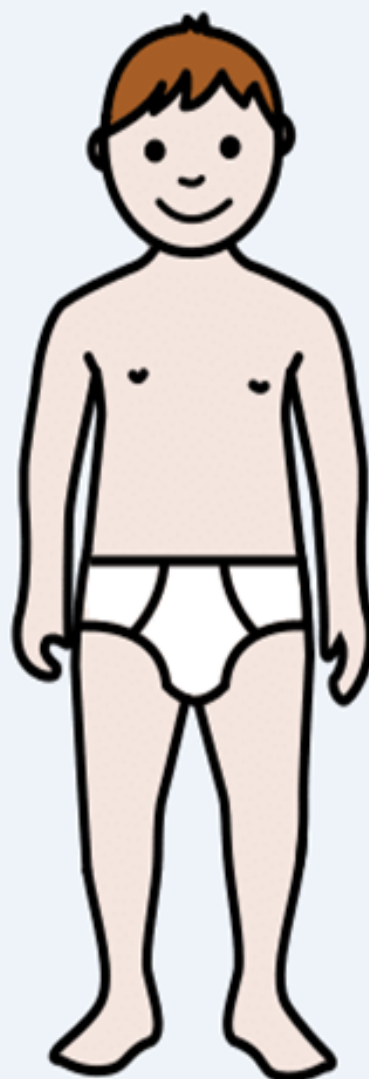
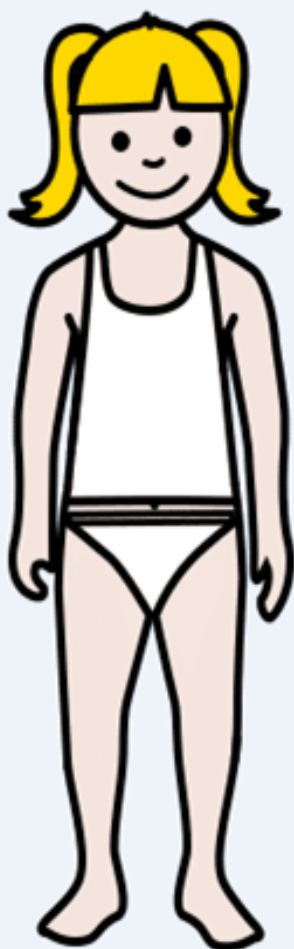
'Kratko ponovimo - što možete učiniti kada vas netko tjera na loše dodire? Potraži pomoć! Reci osobi kojoj vjeruješ, s kojom ti je ugodno!'

POPIS POTREBNIH MATERIJALA

- drveni ili plastični obruči (manji crveni, crni ili narančasti; veći zeleni, plavi ili bilo koje druge boje)
- dječja palica ili igračka prometni znak STOP

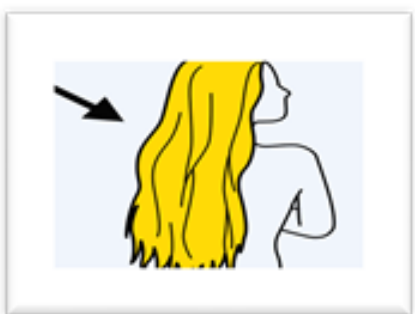
PRILOZI

PRILOG 1.: DJEVOJČICA I DJEČAK

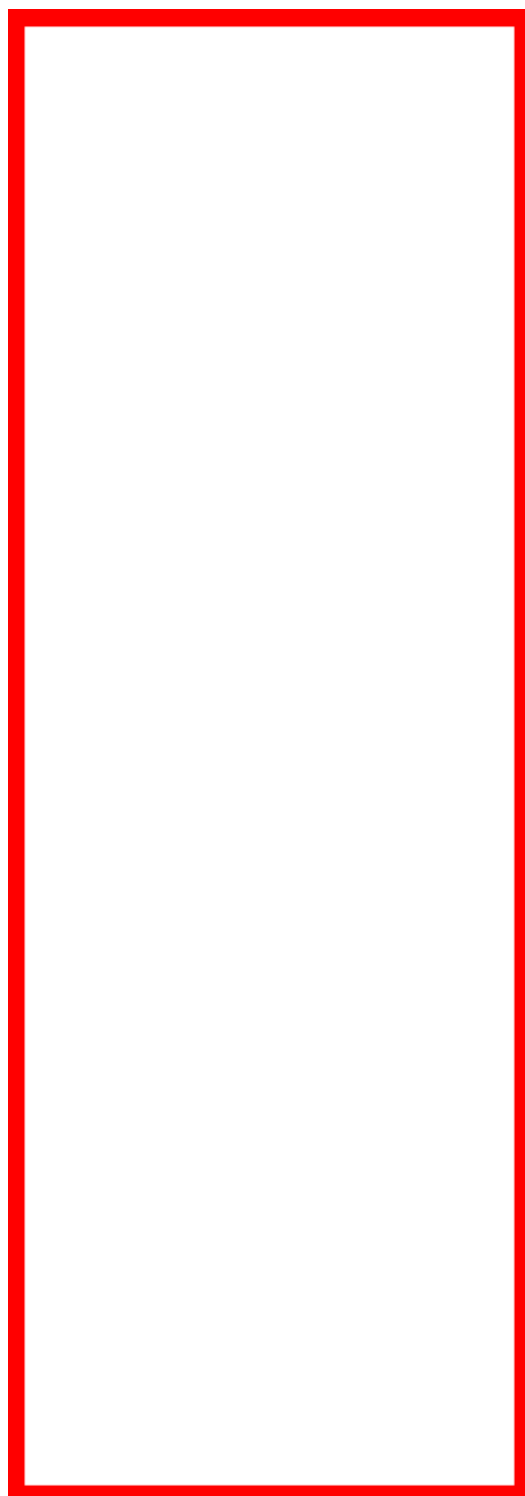
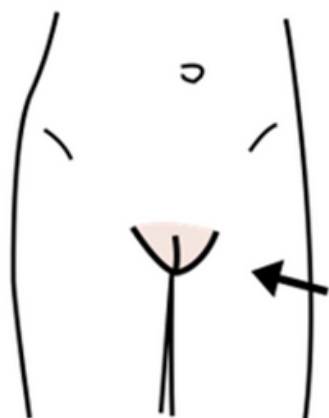
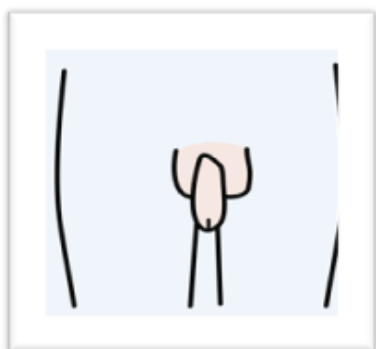
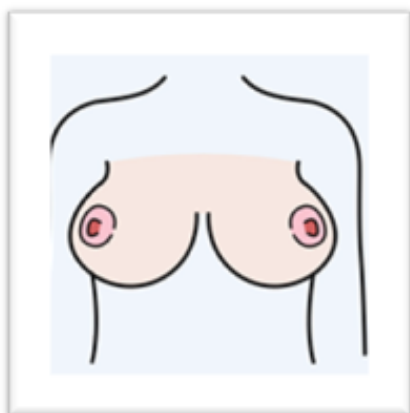
PRILOZI

PRILOG 2.: DOBRI DODIRI

PRILOZI

PRILOG 3.: LOŠI DODIRI

NAZIV AKTIVNOSTI

Dobri i loši dodiri

AUTORICA: KRISTINA LERA, MAG. REHAB. EDUC.

CILJ AKTIVNOSTI

Upoznati učenike/ce sa dobrim i lošim dodirima te ih osvijestiti, na njima primjeren način, o seksualnom nasilju.

ISHODI

- imenovati dijelove tijela
- sudjelovati u čitanju socijalne priče 'Intimni dijelovi tijela'
- imenovati intimne dijelove tijela
- razlikovati dobre od loših dodira
- upoznati se s mogućnostima pomoći i podrške

UZRAST I PROFIL UČENIKA/CA

Učenici/e trećeg razreda koji se školuju po posebnom programu uz individualizirane postupke u posebnom razrednom odjelu (učenici/e s intelektualnim i višestrukim teškoćama, autistični učenici/e) u dobi od 9 do 11 godina.

OPIS AKTIVNOSTI PO KORACIMA:

UVODNA AKTIVNOST:

a) DODIRNI RUKAMA

Prva uvodna aktivnost je motivacijska aktivnost za učenike/ce. Učenici/e dodiruju dio tijela koji učitelj/ca navodi. Učenici/e stoje pored klupa i slijede upute učitelja/ice. Učitelj/ica navodi nekoliko različitih uputa:

- Stavi ruke na glavu
- Stavi desnu ruku na trbuh.
- Stavi ruke na uši.

OPIS AKTIVNOSTI PO KORACIMA:

- Stavi ruke na koljena.
- Stavi lijevu ruku na lijevo oko.
- Dodirni laktove.
- Dodirni nožne prste.

b) IMENUJ DIJELOVE TIJELA (8 min)

Nakon motivacijske aktivnosti slijedi iduća uvodna aktivnost: 'Imenuj dijelove tijela'. Učenici/e na nastavnom listiću, prema navodu učitelja/ice, lijepe odgovarajući dio tijela na tijelo slikovnog prikaza dječaka ili djevojčice, primjerice: 'Zalijepi oči na odgovarajuće mjesto' ili 'Zalijepi ruke na odgovarajuće mjesto'. Dječaci će dobiti nastavni listić sa slikovnim prikazom dječaka, dok će djevojčice dobiti nastavni listić sa slikovnim prikazom djevojčice. Nakon što, prema uputama učitelja/ice zalijepi ostale dijelove tijela, za kraj aktivnosti lijepe slikovni prikaz intimnih dijelova tijela (koji su prekriveni kupaćim kostimom/donjim rubljem) na odgovarajuće mjesto: 'Zalijepi intimni dio tijela na odgovarajuće mjesto' (PRILOG 1.).

SREDIŠNJA AKTIVNOST:

a) IMENOVANJE PRIVATNIH DIJELOVA TIJELA

Nakon što učenici/e zalijepi dijelove tijela na odgovarajuće mjesto, pa tako i intimne dijelove tijela, učitelj/ica govori: 'Zalijepili smo sličice nekih intimnih dijelova tijela. Dječaci i djevojčice imaju neke različite intimne dijelove tijela. Da li znate što su to intimni dijelovi tijela?'. Učitelj/ica navodi učenike/ce da nabroje koji su to dijelovi tijela, pokazujući im sliku djevojčice i dječaka (PRILOG 2.). 'To su grudi, stražnjica i vagina kod djevojčica, a kod dječaka prsa, stražnjica i penis i oni se zovu intimni dijelovi tijela. To su dijelovi tijela koji su prekriveni donjim rubljem ili kupaćim kostimom.'

b) NAJAVA I ČITANJE SOCIJLNE PRIČE: INTIMNI DIJELOVI TIJELA

Učitelj/ica najavljuje kako će danas govoriti o dobrim i lošim dodirima. 'Dodirivati nas mogu različite osobe. Možete li nabrojati tko sve? Mama, tata, djed, baka, teta, ujak, doktor/ica, učitelj/ica, itd. Mnogi dodiri su dobri i zbog njih smo sretni. No, postoje i dodiri zbog kojih se možemo osjećati tužno, uplašeno ili zbunjeno. To su loši dodiri. Neki loši dodiri ponekad nam čak mogu stvarati i ugodu, no to ne znači da su dobri. To su, npr. loši dodiri su dodiri po intimnim dijelovima tijela. Sada ćemo pročitati priču o intimnim dijelovima tijela.'

OPIS AKTIVNOSTI PO KORACIMA:

Slijedi čitanje socijalne priče s kojim su učenici/e djelomično upoznati (priča se koristila u druge svrhe: ne otvaranje vrata od toaleta drugim učenicima/ama i odraslima), te su ti dijelovi uklonjeni, a dijelovi koji se tiču privatnih dijelova tijela i tko ih i u kojim situacijama može vidjeti, su prošireni) (PRILOG 3.). Nakon čitanja socijalne priče, slijedi kratki razgovor o pročitanoj:

- **Što su intimni dijelovi tijela?** (ODGOVORI: dijelovi tijela prekriveni donjim rubljem ili kupaćim kostimom, kod djevojčica grudi, stražnjica i vagina, a kod dječaka prsa, stražnjica i penis)
- **Tko može vidjeti tvoje intimne dijelove tijela?** (ODGOVORI: liječnik ili liječnica ako me tamo nešto boli, roditelji ako mi treba pomoć)
- **Kada oni mogu ili trebaju vidjeti tvoje intimne dijelove tijela?** (ODGOVORI: kada me tamo nešto boli ili trebam pomoć)
- **Smije li te netko u drugim situacijama dodirivati po intimnim dijelovima tijela?** (ODGOVOR: NE)
- **Što možeš napraviti ako te netko dodiruje po intimnim dijelovima tijela?** (ODGOVORI: reći ne i reći odrasloj osobi kojoj vjerujem što se dogodilo, te kod ove opcije dodati objašnjenje kako nam je ponekad teško reći ne jer se bojimo ili kažemo ne i osoba nas ne poslušava, no da ništa od toga ne znači da smo na neki način krivi za doživljeno nasilje)

c) DOBRI I LOŠI DODIRI

Učitelj/ica zatim učenicima/ama pokazuje slikovne prikaze dobrih i loših dodira. Učenici/e imenuju što vide na slikovnom prikazu te navode je li to dobar ili loš dodir (PRILOG 4.). Svaki učenik/ca zatim razvrstava već prikazane dobre i loše dodire na plastificiranim listićima (PRILOG 5.).

OPIS AKTIVNOSTI PO KORACIMA:

d) ŠTO MOŽEŠ UČINITI KAD TE NETKO DODIRUJE NA LOŠ NAČIN?

Učenici/e s učiteljem/icom ponavljaju što mogu učiniti ako ih netko dodiruje na loš način.

- *MOGU REĆI NE! (kod ove opcije dodati objašnjenje kako nam je ponekad teško reći ne jer se bojimo ili kažemo ne i osoba nas ne poslušava, no da ništa od toga ne znači da smo na neki način krivi za doživljeno nasilje)*
- *MOGU POTRAŽITI POMOĆ!*
- *MOGU REĆI OSOBI KOJOJ VJERUJEM!*

Učitelj/ica zatim navodi da postoje odrasle osobe koje će im vjerovati i pomoći im. Učitelj/ica naglašava da je i on/a osoba kojoj se mogu obratiti i koja će im pomoći. Učitelj/ica s učenicima/ama još jednom ponavlja naučeno uz videozapis: [KIKO I RUKA](#).

ZAVRŠNA AKTIVNOST:

a) EVALUACIJA

Učitelj/ica učenicima/ama daje dva emotikona (sretan i tužan). Učenici/e u zrak dižu onaj koji je u skladu s njihovim zadovoljstvom radionicom.

b) HOKI POKI

Učenici/e plešu na pjesmu Hoki poki slijedeći upute iz pjesme: [HOKI POKI](#)

POPIS POTREBNIH MATERIJALA

- paket A4 papira
- folije za plastificiranje A4 formata
- čičak traka
- ljepila za papir u stiku

PRILOZI

PRILOG 1.: NASTAVNI LISTIĆI

ZALIJEPI DIJELOVE TIJELA NA ODGOVARAJUĆE MJESTO.

ZALIJEPI DIJELOVE TIJELA NA ODGOVARAJUĆE MJESTO.

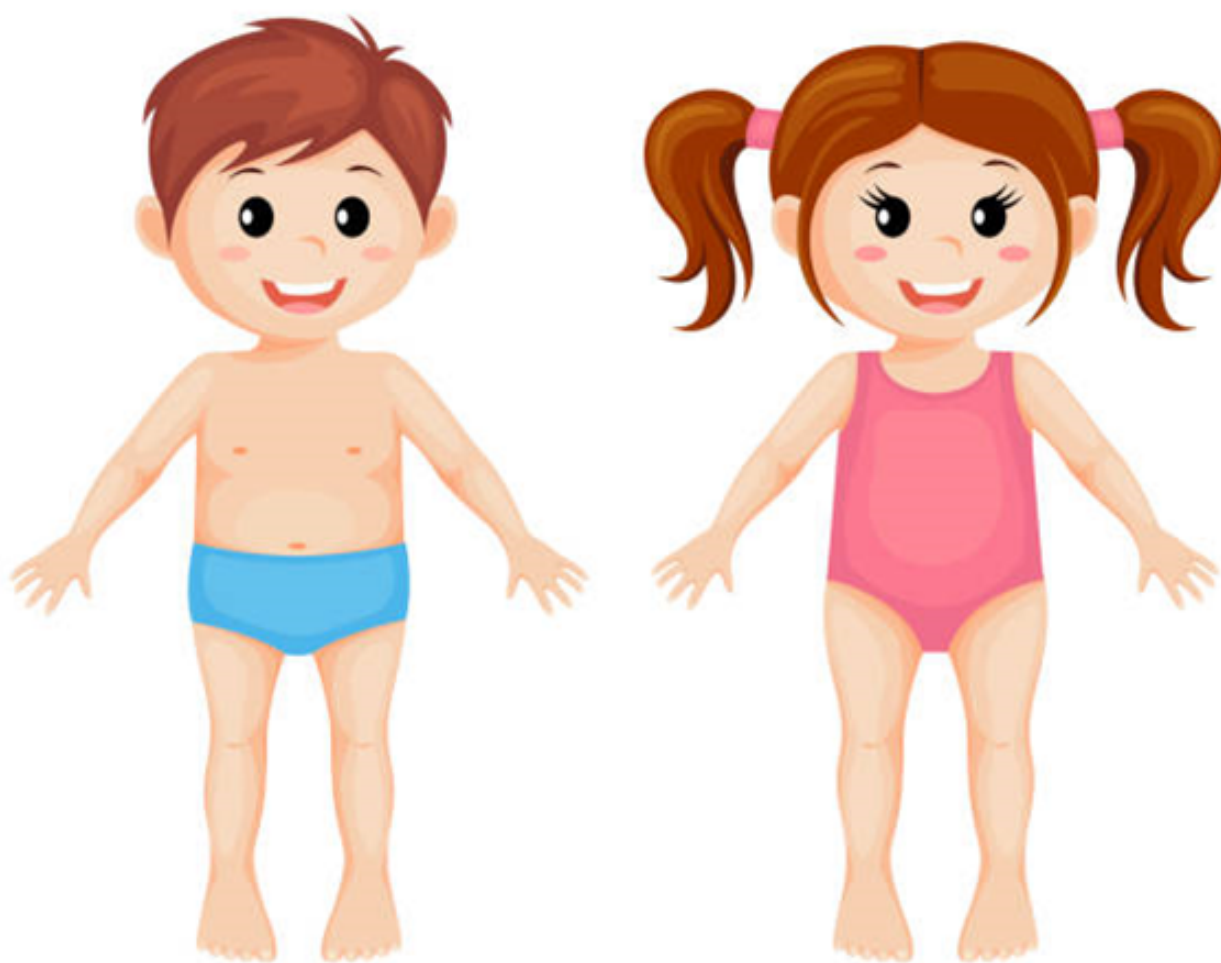
The image shows two worksheets for a body parts matching activity. Each worksheet has a cartoon character and a set of empty shapes (circles for the boy, squares for the girl) connected by lines to various body parts. Below each character is a set of small icons representing different body parts for matching.

Worksheet 1 (Left): A cartoon boy with brown hair and blue shorts. There are 10 empty circles around him, connected by lines to his eyes, nose, mouth, ears, hands, feet, and arms. Below him are 12 icons: an eye, a nose, a mouth, an ear, a hand, a foot, a head, a foot, an arm, and two different views of an arm.

Worksheet 2 (Right): A cartoon girl with brown hair and a purple swimsuit. There are 10 empty squares around her, connected by lines to her eyes, nose, mouth, ears, hands, feet, and arms. Below her are 12 icons: a head, an ear, an arm, an eye, a nose, a mouth, a hand, a foot, a swimsuit, and two different views of a hand.

PRILOZI

PRILOG 1.: DJEČAK I DJEVOJČICA

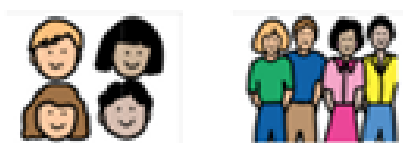

PRILOZI

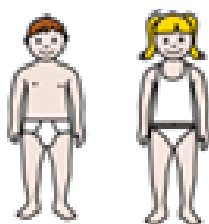
PRILOG 3.: SOCIJALNA PRIČA

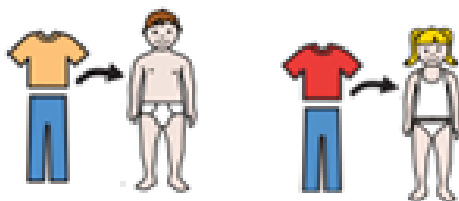
SVI IMAJU INTIMNE DIJELOVE TIJELA. I JA ISTO.

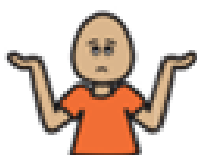
SVA DJECA I SVI ODRASLI IMAJU INTIMNE DIJELOVE TIJELA.

MOJI INTIMNI DIJELOVI TIJELA SU POKRIVENI DONJIM RUBLJEM.

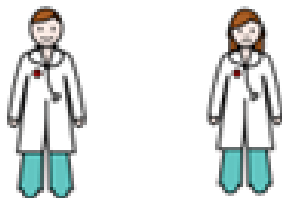
DONJE RUBLJE JE PREKRIVENO ODJEĆOM.

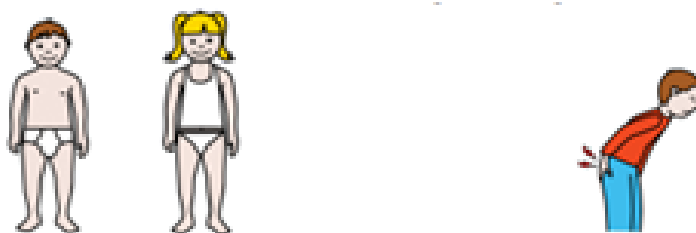
TKO MOŽE VIDJETI MOJE INTIMNE DIJELOVE TIJELA?

PRILOZI

PRILOG 3.: SOCIJALNA PRIČA

LIJEČNIK ILI LIJEČNICA TREBA VIDJETI MOJE

INTIMNE DIJELOVE TIJELA AKO ME TAMO NEŠTO BOLI.

RODITELJI MOGU VIDJETI MOJE DIJELOVE TIJELA

AKO MI TREBA POMOĆ.

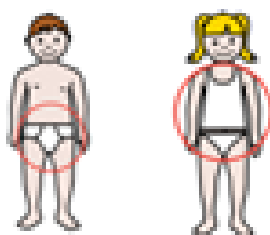
PRILOZI

PRILOG 3.: SOCIJALNA PRIČA

DRUGA DJECA I ODRASLI

NE SMIJU GLEDATI I DIRATI

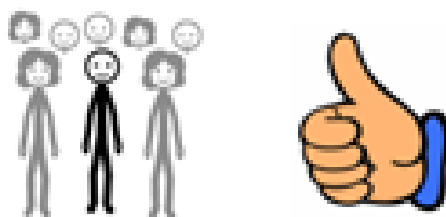
MOJE INTIMNE DIJELOVE TIJELA.

AKO ME NETKO DIRA PO INTIMNIM DIJELOVIMA TIJELA

MOGU REĆI NE! PONEKAD JE TO TEŠKO I AKO NAS OSOBA NE POSLUŠA TO NE ZNAČI DA SAM KRIV/A ZA NASILJE.

ILI MOGU REĆI NEKOME KOME VJERUJEM.

PRILOZI

PRILOG 4.: DOBRI I LOŠI DODIRI

PRILOZI

PRILOG 4.: DOBRI I LOŠI DODIRI

PRILOZI

PRILOG 4.: DOBRI I LOŠI DODIRI

PRILOZI

PRILOG 4.: DOBRI I LOŠI DODIRI

PRILOZI

PRILOG 4.: DOBRI I LOŠI DODIRI

PRILOZI

PRILOG 4.: DOBRI I LOŠI DODIRI

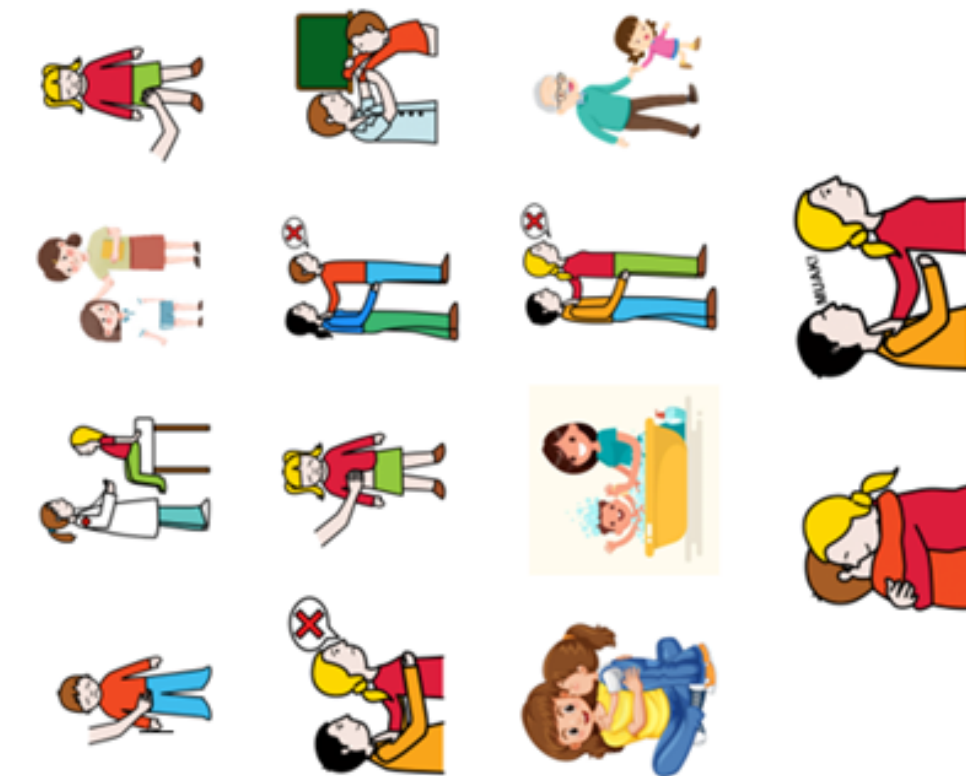
PRILOZI

PRILOG 4.: DOBRI I LOŠI DODIRI

PRILOZI

PRILOG 5.: DOBRI I LOŠI DODIRI - RADNI LISTIĆ

RAZVRSTAJ SLIČICE DOBRIH I LOŠIH DODIRA.

PRILOZI

PRILOG 6.: EMOTIKONI

NAZIV AKTIVNOSTI

Dobri i loši dodiri

AUTORI/CE: BARBARA PETROVIĆ, MAG. REHAB. EDUC., DAMJANA PARMAČ, MAG. REHAB. EDUC., MARKO DOLENEC, PROF. DEF.

CILJ AKTIVNOSTI

prepoznavanje i razvrstavanje osoba muškog i ženskog spola, imenovanje dijelova tijela s naglaskom na intimne dijelove, prepoznavanje i razvrstavanje intimnih dijelova tijela, prepoznavanje osobe od povjerenja

ISHODI

- prepoznati i razvrstati osobe muškog i ženskog spola
- imenovati dijelove tijela
- prepoznati i imenovati intimne dijelove tijela
- prepoznati i razvrstati dobre i loše dodire
- prepoznati osobu od povjerenja i način traženja pomoći u slučaju seksualnog nasilja

UZRAST I PROFIL UČENIKA/CA

Učenici/e u dobi od 14-21 godine (osmi razred, odgojne skupine) s lakim intelektualnim teškoćama, umjerenim intelektualnim teškoćam, autistični učenici/e.

OPIS AKTIVNOSTI PO KORACIMA:

UVODNA AKTIVNOST:

a) PREDSTAVLJANJE RADIONICE

Učitelj/ica najavljuje učenicima/ama kako će na današnjoj radionici pričati i rješavati zadatke vezane uz intimne dijelove tijela te dobre i loše dodire. Naglašava da svatko tko bude želio pričati o ovoj temi bilo kada nakon radionice može se obratiti učitelju/ici koja će rado s njim/njom o tome popričati.

OPIS AKTIVNOSTI PO KORACIMA:

b) PREPOZNAVANJE OSOBA MUŠKOG I ŽENSKOG SPOLA

Učenici/e će dobiti kutiju sa zadacima u koju trebaju razvrstati sličice muškog i ženskog spola (PRILOG 1.). Također će se razvrstati na dvije strane učionice – osobe ženskog spola na jednu, a osobe muškog spola na drugu stranu. Alternativna verzija aktivnosti je da dižu ruke.

c) RAZLIKE IZMEĐU MLADIĆA I DJEVOJKE (DIJELOVI TIJELA, INTIMNI DIJELOVI TIJELA)

U ovom zadatku učenici/e će prvo ponoviti dijelove tijela (glava, ruke, noge, trbuh, leđa) između kojih će se ponavljati i intimni dijelovi tijela (grudi, stražnjica, penis i vagina). Na plastificirani zadatak s čičkom učenici/e će stavljati pojedine dijelove tijela na fotografije muškog i ženskog tijela.

Povezujući s prethodnom rečenicom, učenici/e će onda dobiti novi plastificirani zadatak na kojemu trebaju čičkom stavljati gdje na tijelu nosimo donje rublje s naglaskom na intimne dijelove tijela - dakle dijelovi tijela koji su prekriveni donjim rubljem ili kupaćim kostimom.

Oni pripadaju samo tebi i imaš pravo reći NE da te se dodiruje po njima i ti ne smiješ druge dodirivati po njima.

SREDIŠNJA AKTIVNOST

a) DOBRI I LOŠI DODIRI

Učitelj/ica započinje razgovor o dobrim i lošim dodirima. Objašnjava učenicima/ama kako su dobri dodiri oni koji nas čine sretnima, voljenima i koje želimo osjetiti (na primjer nježni i željeni zagrljaj), dok su loši dodiri oni koji nas bole, zbunjuju, straše ili stvaraju nelagodu (na primjer udaranje), ali da postoje i loši dodiri koji nam se mogu činiti ugodnima, no i dalje predstavljaju loše dodire (npr. diranje po intimnim dijelovima tijela). Opisuje kako nas nitko ne smije dirati po intimnim dijelovima tijela i kako mi ne smijemo druge dirati po intimnim dijelovima tijela, osim u iznimnim situacijama, npr. kada nam roditelji ili liječnici/e dodiruju intimne dijelove tijela tijekom pregleda ili kada nam pomažu u održavanju higijene. Povezujući navedeno, učitelj/ica navodi kako su loši dodiri kada nas netko nepotrebno i neželjeno dira po intimnim dijelovima tijela ili kad mi druge nepotrebno i neželjeno diramo po intimnim dijelovima tijela i da se to naziva **seksualno nasilje**.

OPIS AKTIVNOSTI PO KORACIMA:

DOBRI I LOŠI DODIRI

RODITELJI I LIJEČNIK/CA ME SMIJU DODIRIVATI PO INTIMNIM DIJELOVIMA TIJELA KADA JE TO VAŽNO ZA MOJE ZRAVLJE ILI MI JE POTREBNA POMOĆ. DRUGE OSOBE ME NE SMIJU DIRATI PO DIJELOVIMA TIJELA KOJI SU PREKRIVENI DONJIM RUBLJEM.

JA NE SMIJEM DIRATI DRUGE PO DIJELOVIMA TIJELA KOJI SU PREKRIVENI DONJIM RUBLJEM.

DOBRI DODIRI - LJUDI KOJI ME VOLE, PREGLED KOD DOKTORA

LOŠI DODIRI - KAD ME NETKO DIRA ISPOD DONJEG RUBLJA, NE SVIĐA MI SE

b) SLIKE DOBRIH I LOŠIH DODIRA

Učenici/e dobivaju zadatak u kojem moraju razvrstati zadane sličice ispod glavnih sličica crvene i zelene ruke (zelena ruka – dobar dodir, crvena ruke – loš dodir, PRILOZI 3. I 4.). Na zadanim sličicama koje učenici/e moraju razvrstati nalaze se neki od prikaza loših dodira koji mogu ukazati i na potencijalno seksualno nasilje. Učenici/e razvrstavaju sličice dobrih dodira ispod zelene ruke, a loših dodira ispod crvene ruke.

c) TVRDNJE: DOBRI I LOŠI DODIRI

Učenici/e dobivaju zadatak u kojemu moraju razvrstati zadane tvrdnje ispod glavnih sličica crvene i zelene ruke (zelena ruka – dobra tvrdnja, crvena ruke – loša tvrdnja). Tvrdnje objašnjavaju dobre i loše dodire. Učenici/e razvrstavaju tvrdnje dobrih dodira ispod sličice zelene ruke, a tvrdnje loših dodira ispod sličice crvene ruke.

DOBRI DODIRI

TATA TE ZAGRILI PRIJE SPAVANJA.

SESTRA TE VODI ZA RUKU KAD STE U ŠETNJI.

MAMA TI DAJE PUSU I ZAGRILJAJ.

UČITELJICA TE POTAŠA PO LEĐIMA KAD NAPRAVIŠ ZADATAK.

LOŠI DODIRI

NETKO TE DIRA I GOVORI TI DA NE SMIJEŠ NIKOME REĆI.

NEČIJI DODIR TE PLAŠI.

NETKO TE DIRA ISPOD DONJEG RUBLJA

OPIS AKTIVNOSTI PO KORACIMA:

b) ZADATAK SA ŠTIPALJKAMA

Na štipaljkama se nalaze sličice dobrih i loših dodira te tvrdnje koje se prethodno navode za dobre i loše dodire. Učenik/ca treba na plastificirane kartice zelene i crvene ruke prvo zakačiti štipaljke sa sličicama ovisno na koju karticu se koja sličica odnosi (kartica sa zelenom rukom – sličica dobrog dodira, kartica s crvenom rukom – sličica lošeg dodira). Nakon navedenog, učenik/ca treba na iste kartice sa zelenom i crvenom rukom zakačiti štipaljke s prethodno navedenim tvrdnjama za dobre i loše dodire ovisno na koju karticu s rukom se koja tvrdnja odnosi.

ZAVRŠNA AKTIVNOST

a) IGRA: JESAM LI MUŠKO ILI ŽENSKO?

Učitelj/ica daje uputu da svi učenici/E stanu u krug. Zatim daje upute kako će učenici/E međusobno bacati jedan drugome loptu. Onaj koji loptu uhvati mora glasno reći je li muško ili žensko. Po istom principu onaj tko uhvati loptu mora imenovati jedan dio tijela i pokazati na sebi gdje se taj dio tijela nalazi.

b) EVALUACIJA

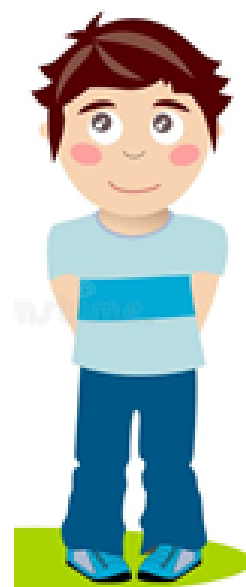
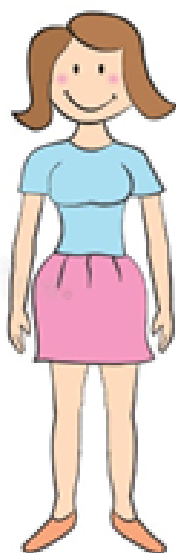
Učenicima/ama ponudimo papir s 3 emotikona (PRILOG 5.) i svatko od njih mora zaokružiti emotikon koji se odnosi na njihovo zadovoljstvo ovom radionicom.

POPIS POTREBNIH MATERIJALA

- bijela ploča
- flomasteri u boji
- papiri
- folije za plastificiranje
- čičak traka
- kutije
- štipaljke

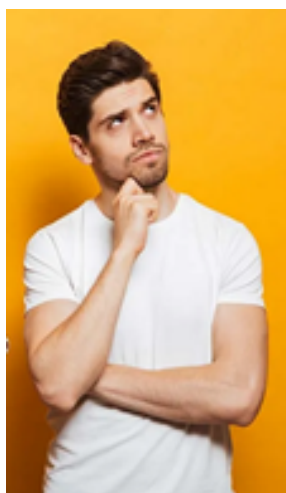
PRILOZI

PRILOG 1.: SLIČICE - MUŠKI I ŽENSKI SPOL

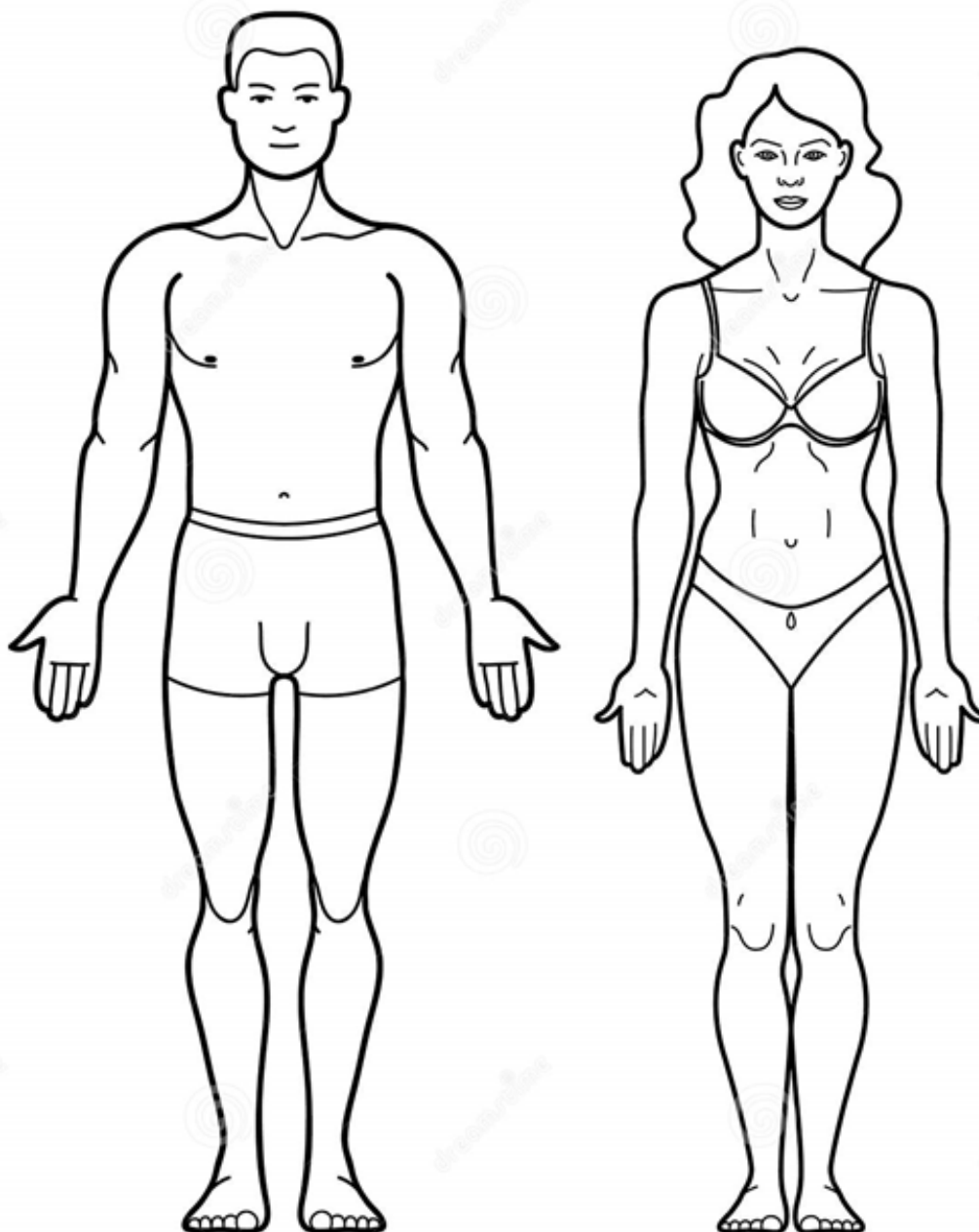
PRILOZI

PRILOG 1.: SLIČICE - MUŠKI I ŽENSKI SPOL

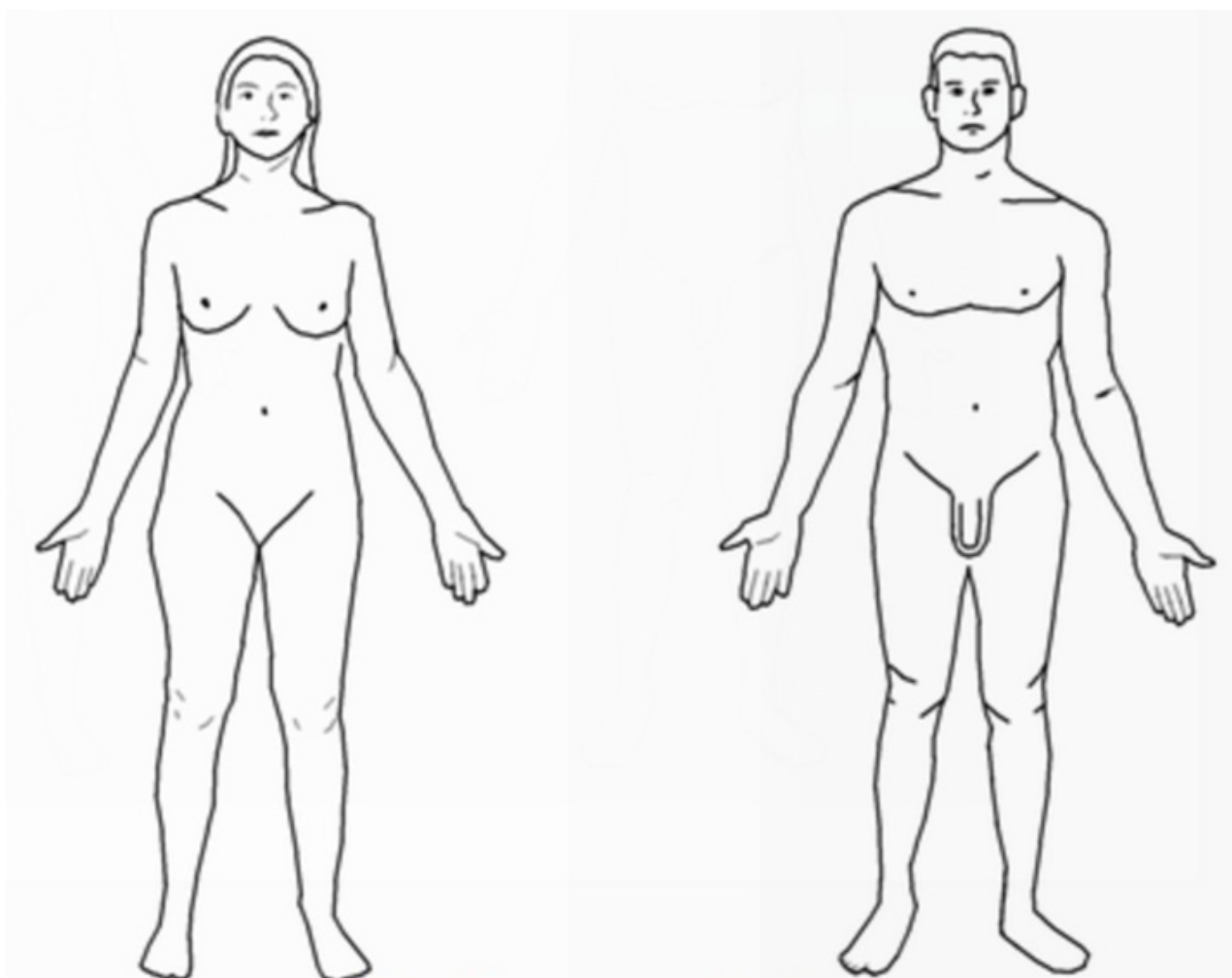
PRILOZI

PRILOG 2.: DIJELOVI TIJELA

PRILOZI

PRILOG 2.: DIJELOVI TIJELA

PRILOZI

PRILOG 3.: DOBRI I LOŠI DODIRI

PRILOZI

PRILOG 4.: DOBRI I LOŠI DODIRI

PRILOZI

PRILOG 5.: EVALUACIJA

OSOBNE GRANICE

NAZIV AKTIVNOSTI

Osobne granice, dobri i loši dodiri

AUTORICA: IVANA JONKE, PROFESOR SOCIJALNI PEDAGOG

CILJ AKTIVNOSTI

razumjeti pojam osobnih granica, razlikovati dobre i loše dodire, upoznati se s mogućnostima pomoći i podrške

ISHODI

- koristiti razumijevanje osobnih granica u svakodnevnom životu
- imenovat intimne dijelove tijela
- prepoznati dobre i loše dodire
- što učiniti u slučaju loših dodira

UZRAST I PROFIL UČENIKA/CA

Učenici/e petog razreda osnovne škole (redoviti osnovnoškolski program u manjim razrednim odjelima-poremećaji u ponašanju i oštećenja mentalnog zdravlja).

OPIS AKTIVNOSTI PO KORACIMA:

UVODNA AKTIVNOST:

a) UPOZNAVANJE S RADIONICOM

Učitelj/ica najavljuje učenicima/ama da će na današnjoj radionici učiti o osobnim granicama te o dobrim i lošim dodirima. Naglašava učenicima/ama da će biti prisutna ukoliko će netko nakon radionice imati potrebu dodatno razgovarati o ovoj temi, te će u tu svrhu u učionicu staviti kutiju povjerenja. Iako se kutija zove kutija povjerenja, neće nužno sve što učenici/e napišu moći ostati u povjerenju, a do kraja radionice naučit će i zašto.

OPIS AKTIVNOSTI PO KORACIMA:

b) OSOBNE GRANICE

Učitelj/ica uvodi učenike u aktivnost postavljanjem pitanja:

'Jeste li ikada čuli za pojam osobne granice ili osobni prostor?'

Zatim učitelj/ica na ploču postavlja sliku (PRILOG 1.).

'Osobne granice su prostor oko našeg tijela, granica između nas i drugih ljudi.'

Učitelj/ica traži dva učenika/ce dobrovoljca/ke za **aktivnost s obručima**. Učenicima/ama daje zadatak da razgovaraju sasvim blizu. Zatim im daje mali obruč koji ih udaljava u razgovoru i na kraju veliki obruč.

Zatim postavlja pitanje, prvo dobrovoljcima/ama, a potom i ostalima:

'U kojoj vježbi ste se osjećali najugodnije? 1 (bez obruča), 2 (s malim obručem) ili 3 (s velikim obručem)? Jeste li se u kojoj vježbi osjećali neugodno? Što vas je pri tome smetalo?'

Učitelj/ica naglašava kako su naše **osobne granice zaštita od neugodnih osjećaja i loših dodira**.

SREDIŠNJA AKTIVNOST:

a) DOBRI I LOŠI DODIRI

Učitelj/ica ponavlja da smo u prethodnoj vježbi vidjeli da nam neki dodiri nisu ugodni pa ćemo danas nešto više naučiti o dodirima i njihovoj podjeli.

DOBRI DODIRI: *'Mnogi dodiri su dobri i oni nas čine sretnima. To može biti željeni zagrljaj ili poljubac majke/oca, tapšanje po leđima kao pohvala učitelja/ice, davanje „petice“ s prijateljima/icama i sl. Ali, postoje i drugačiji dodiri.'*

LOŠI DODIRI: *'Dodiri zbog kojih se osjećamo uplašeno, tužno, zbunjeno, neugodno... osjećamo da nam ti dodiri nisu u redu, kao npr. udarci. Neki loši dodiri nam se čak na početku mogu činiti ugodnima, no to ne znači da su zato dobri dodiri, kao npr. dodiri po intimnim dijelovima tijela.'*

OPIS AKTIVNOSTI PO KORACIMA:

b) INTIMNI DIJELOVI TIJELA

Učitelj/ica nastavlja s pitanjem stavljajući sliku (PRILOG 2.) djevojčice i dječaka na ploču:

'Znate li što su to intimni dijelovi tijela? To su dijelovi tijela koji su prekriveni donjim rubljem ili kupaćim kostimom (grudi, stražnjica i vagina kod djevojčica; grudi, stražnjica i penis kod dječaka). Intimni dijelovi tijela pripadaju samo tebi i imaš pravo reći NE ako te netko dodiruje po njima. Ponekad doktori moraju pregledati naše intimne dijelove tijela, ako nas tamo nešto boli ili nam roditelji trebaju pomoći nakon odlaska na zahod. U drugim slučajevima, ako te netko nepotrebno i neželjeno dodiruje po tvojim intimnim dijelovima tijela to se zove SEKSUALNO NASILJE.'

Zajedničko gledanje videa [Protect Yourself Rules - Safe Touch / Unsafe Touch](#).

c) DOBRI I LOŠI DODIRI

Zatim slijedi aktivnost razvrstavanja slika s primjerima dobrih i loših dodira (PRILOG 3.). Učitelj/ica učenicima/ama dijeli slike koje učenici/e na plakat razvrstavaju u dobre ili loše dodire. Po potrebi dodatno pojašnjava zašto su neki dodiri dobri, a neki loši. Učitelj/ica pohvaljuje učenike/ce za suradnju.

d) ŠTO MOŽEMO UČINITI AKO NAS NETKO DODIRUJE NA LOŠ NAČIN?

Učitelj/ica učenicima/ama podijeli male transparente s natpisom '*Ne, intimni dijelovi tijela*' (PRILOG 4.) i prstom pokazuje na dijelove tijela slikovnog prikaza djevojčice i dječaka. Učenici/e na intimnim dijelovima tijela trebaju podići znak i reći glasno NE!

- **Reći jako glasno NE!** (kod ove opcije dodati objašnjenje kako nam je ponekad teško reći ne jer se bojimo ili kažemo ne i osoba nas ne poslušava, no da ništa od toga ne znači da smo na neki način krivi za doživljeno nasilje)
- *Potražiti pomoć - reci osobi kojoj vjeruješ, s kojom ti je ugodno.*
- *Ne prestati tražiti dokle god ne naiđeš na osobu koja će ti povjerovati. Postoje odrasle osobe koje ti vjeruju i žele ti pomoći.*

Učitelj/ica naglašava da ona može biti ta osoba od povjerenja koja im je spremna pomoći.

OPIS AKTIVNOSTI PO KORACIMA:

ZAVRŠNA AKTIVNOST:

a) IGRA ZA KRAJ - ZLATNA RIBICA (PRILOG 5.)

Učitelj/ica jednom učeniku/ci preda zlatnu ribicu od papira i objašnjava aktivnost.

'Zlatna ribica uvijek je povezana s ispunjavanjem želja. Vaš današnji zadatak je da zamislite po jednu želju za svoje prijatelje/ice iz razreda i kada ribica dođe do vas tu želju izgovorite na glas. Neka vaše želje razvesele ostale učenike/ce.'

b) EVALUACIJA (PRILOG 6.)

Učitelj/ica učenicima/ama podijeli evaluacijske listiće. Nakon ispunjavanja, učitelj/ice zahvaljuje učenicima/ama na sudjelovanju i dijeli bombone.

POPIS POTREBNIH MATERIJALA

- bijeli A4 papir
- tvrdi crveni A4 papir
- 1 hamer papir svjetlije boje
- obruči, tri različite veličine
- drveni štapići

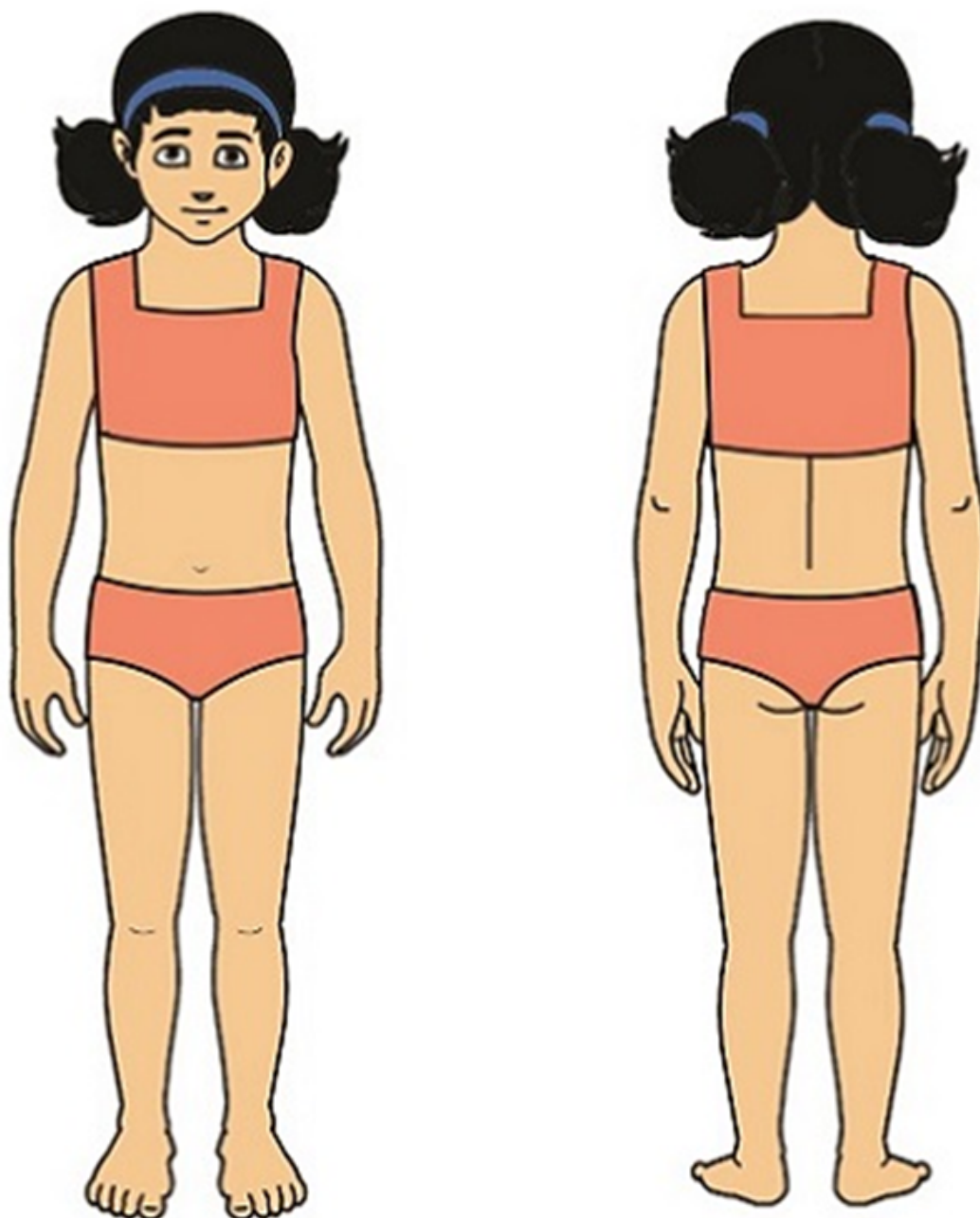
PRILOZI

PRILOG 1.: SLIKA OSOBNOG PROSTORA

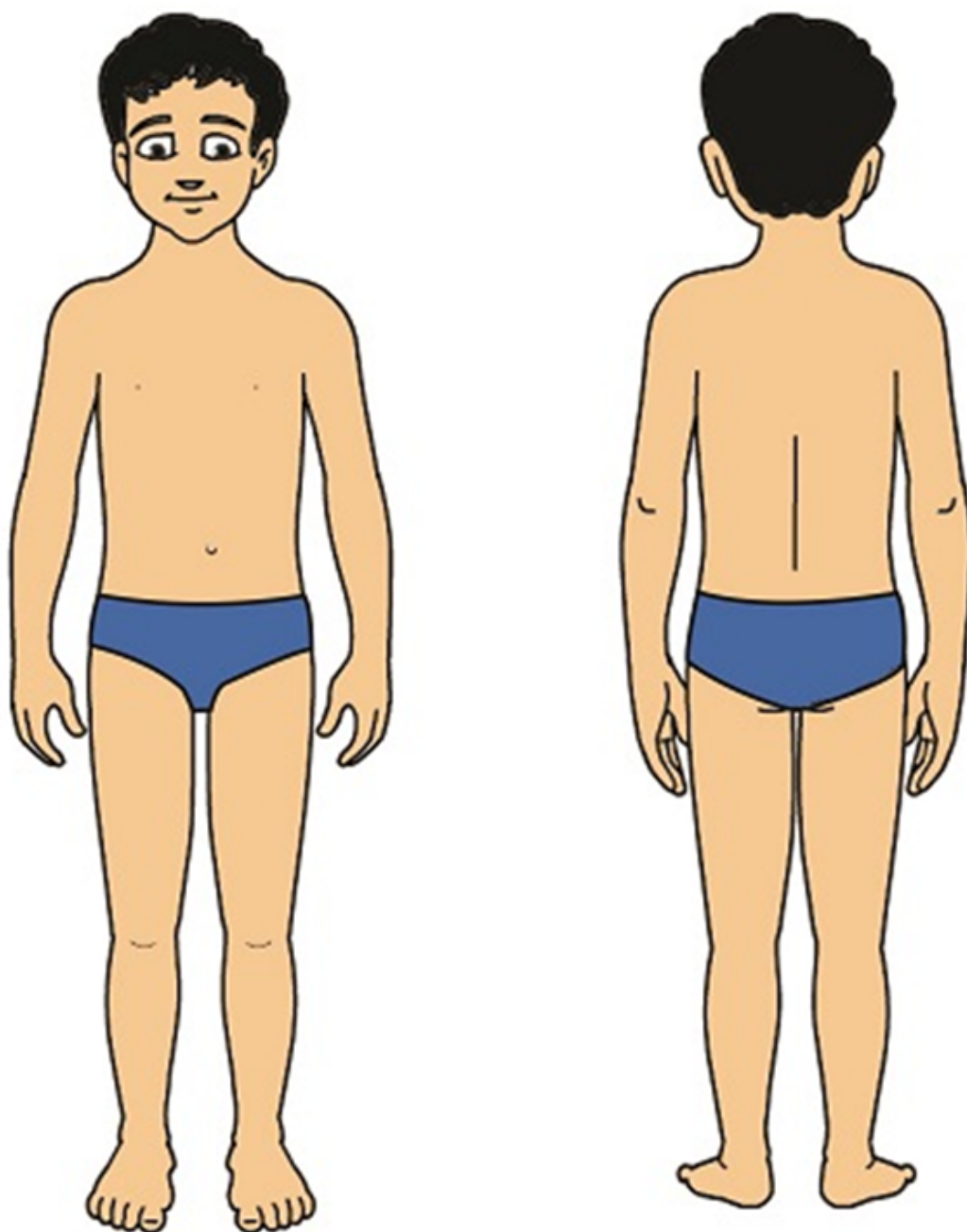
PRILOZI

PRILOG 2.: INTIMNI DIJELOVI TIJELA (SLIKA DJEVOJČICE I DJEČAKA)

PRILOZI

PRILOG 2.: INTIMNI DIJELOVI TIJELA (SLIKA DJEVOJČICE I DJEČAKA)

PRILOZI

PRILOG 3.: SLIKOVNI PRIMJERI DOBRIH I LOŠIH DODIRA

PRILOZI

PRILOG 3.: SLIKOVNI PRIMJERI DOBRIH I LOŠIH DODIRA

PRILOZI

PRILOG 3.: SLIKOVNI PRIMJERI DOBRIH I LOŠIH DODIRA

PRILOZI

PRILOG 3.: SLIKOVNI PRIMJERI DOBRIH I LOŠIH DODIRA

PRILOZI

PRILOG 3.: SLIKOVNI PRIMJERI DOBRIH I LOŠIH DODIRA

PRILOZI

PRILOG 4.: ZNAK 'NE, INTIMNI DIJELOVI TIJELA!'

PRILOZI

PRILOG 5.: ZLATNA RIBICA

PRILOZI

PRILOG 6.: EVALUACIJA

EVALUACIJSKI LISTIĆ

1. JESI LI DANAS NAUČIO NEŠTO NOVO? ZAOKRUŽI ODGOVOR.

DA NE

2. AKO JE TVOJ ODGOVOR DA, UKRATKO NAPIŠI ŠTO SI ZAPAMTIO.

3. ŽELIO BIH NAUČITI VIŠE O...

4. DANAŠNJU RADIONICU OCJENIO BIH OCJENOM (ZAOKRUŽI)

1 2 3 4 5

NAZIV AKTIVNOSTI

Osobne granice

AUTORICE: TATJANA ŠIKIĆ, EDUKACIJSKA REHABILITATORICA

CILJ AKTIVNOSTI

Steći znanje o osobnom prostoru i osobnim granicama.

ISHODI

- naučiti čuvati svoj osobni prostor
- naučiti poštovati osobni prostor drugih.

UZRAST I PROFIL UČENIKA/CA

Učenici/e četvrtog razreda (10 i 11 godina) koji se školuju po posebnom programu uz individualizirane postupke; učenici/e s lakim intelektualnim teškoćama, višestrukim teškoćama, autistični učenici/e s pridruženim teškoćama.

OPIS AKTIVNOSTI PO KORACIMA:

UVODNA AKTIVNOSTI:

Ponavljjanje što smo zapamtili s prošle radionice o dobrim i lošim dodirima.

SREDIŠNJE AKTIVNOSTI:

OSOBNE GRANICE

Što su osobne granice, gdje su i kako spriječiti da nam netko ne uđe u naš osobni prostor? (određivanje osobnih granica dok učenici/e sjede u svojim klupama, u blagovaoni, dok vrše nuždu...)

IGRA S OBRUČIMA

Učenik/ca stane u veći obruč, ostali učenici/e su oko obruča.

'To je prostor koji možemo podijeliti s prijateljima/icama, učiteljima/cama, poznanicima/ama, rodbinom. To je granica do koje ti druge osobe smiju prijeći, smiju te pozdraviti, pružiti ruku na pozdrav, nešto ti dati ili primiti od tebe.

OPIS AKTIVNOSTI PO KORACIMA:

- **MANJI OBRUČ:** učenik/ca stavi obruč oko sebe

'To je tvoj intimni prostor u kojem si samo ti, to je granica koju nitko ne smije prijeći. Postoje izuzetne situacije kada tu granicu prelazi liječnik/ca, roditelji, učitelj/ica, ali samo kada ti treba pomoći, npr. kada te tamo nešto boli ili ti je potrebna pomoć nakon obavljanja nužde.'

ZAVRŠNA AKTIVNOST:

Aktivnosti s palicom STOP

Učenik/ca drži palicu, prilaze mu/joj ostali učenici/e i kreću se oko njega/nje. Kad se približe osobnoj granici, učenik/ca podiže palicu i ostali moraju stati. Time se usvaja pojam osobnih granica, osobnog prostora u koji ne mogu ući ostali, stječe se sposobnost poštivanja i tuđeg osobnog prostora u koji mi ne možemo zadirati.

POPIS POTREBNIH MATERIJALA

- drveni ili plastični obruči (manji crveni, crni ili narančasti; veći zeleni, plavi ili bilo koje druge boje)
- dječja palica ili igračka prometni znak STOP

DOBRE I LOŠE TAJNE

NAZIV AKTIVNOSTI

Dobre i loše tajne

AUTOR: MATEJ BOTIĆ, MAG. PRIM. EDUC.

CILJ AKTIVNOSTI

Razumijeti razliku između dobrih i loših tajni.

ISHODI

- razumjeti razliku između dobrih i loših tajni.
- reći odrasloj osobi o povjerenja loše tajne
- naučiti da su naši osjećaji bitni te da svoje neugodne osjećaje i događaje obavezno trebamo podijeliti s nekom odraslom osobom, ponajprije s osobama od povjerenja

UZRAST I PROFIL UČENIKA/CA

Učenici/e prvog razreda s teškoćama u razvoju u posebnom razrednom odjelu.

OPIS AKTIVNOSTI PO KORACIMA:

UVODNA AKTIVNOST:

Učitelj/ica uvodi učenike/ce u aktivnost govoreći o tajnama.

'Znate li što su tajne? Postoje dobre i loše tajne. Dobra tajna je ugodno iznenađenje! To je nešto što veseli osobu. I tajna je samo nakratko i uskoro će svi saznati za to. Dobra tajna je npr. čuvanje tajne o pripremanju rođendanske zabave za člana obitelji za koju on ne zna. Takvu tajnu čuvamo sve do trenutka iznenađenja kako bi tu određenu osobu što više razveselili.'

OPIS AKTIVNOSTI PO KORACIMA:

'Loše tajne izazivaju osjećaje poput uznemirenosti, neugode, zbunjenosti, straha. Loše tajne se trebaju nekome reći. Za primjer loše tajne navest ćemo jedan već poznati primjer iz našeg razrednog odjela kada npr. jedan učenik/ca napravi nešto neprimjereno (npr. nešto pokvari ili nekoga udari), a od drugog učenika/cu traži da se to učitelju/ici prešuti kako ne bi snosio posljedice.'

SREDIŠNJA AKTIVNOST:

VJEŽBA "TVRDNJE"

Učitelj/ica svakom učeniku/ci podijeli po 1 kartončić na kojem je s jedne strane prikazana zelena kvačica koja će predstavljati **DOBRU TAJNU**, a na drugoj strani je crveni znak X koji predstavlja **LOŠU TAJNU**.

Učitelj/ica čita tvrdnje (PRILOG 1.), a zadatak učenika/ca je da nakon tvrdnje dignu kartončić i okrenu na stranu za koju misli da je točan odgovor. Nakon svake tvrdnje učitelj/ica prvo pita one koji su dali pogrešan odgovor da malo objasne svoj odgovor, a zatim pita one koji su ispravno odgovorili da malo pojašne i daje svoj zaključak za tu tvrdnju. Na kraju učitelj/ica objašnjava koji je odgovor točan i zašto. I tako za svaku tvrdnju.

ZAVRŠNA AKTIVNOST:

Za kraj će učitelj/ica s učenicima/ama utvrditi što mogu učiniti kada ih netko tjera na loše tajne.

- **Reci NE!** (kod ove opcije dodati objašnjenje kako nam je ponekad teško reći ne jer se bojimo ili kažemo ne i osoba nas ne poslušna, no da ništa od toga ne znači da smo na neki način krivi za doživljeno nasilje)
- **Potraži pomoć!** Reci osobi kojoj vjeruješ, s kojom ti je ugodno!
- **Ako nekome kažeš i ta osoba ti ne vjeruje i ništa ne napravi, nemoj prestati govoriti što ti se dogodilo! Reci onda još jednoj, pa drugoj, pa trećoj osobi koja će ti povjerovati.**

POPIS POTREBNIH MATERIJALA

- A4 papiri
- tvrdi papir
- štapići

PRILOZI

PRILOG 1.: TVRDNJE

DOBRE TAJNE:

1. Kada prijatelju/ici kažeš da imaš simpatiju, a od nje/ga tražiš da joj to još ne otkrije.
2. Kada te roditelji traže da ne javiš baki ili djedu da im dolazite u posjet kao iznenađenje.
3. Kada roditelji čuvaju mjesto gdje te vode (npr. igraonica ili lunapark) tajnom.
4. Kada te braća ili sestre traže da ne kažete nekom članu/ici obitelji da ste mu napravili ili kupili poklon.
5. Kada ti i tvoja braća/sestre pospremite i počistite cijeli dom, a oni te traže da to čuvaš tajnom dok roditelji ne dođu kući.

LOŠE TAJNE:

1. Kada te netko udari ili ozlijedi i traži da nikome ne kažeš.
2. Kada ti prijatelj/ica ili drugi učenik/ca na mobitelu ili nekom drugom uređaju pokazuje sadržaje za koje znaš da nisu primjereni za djecu i traži te da nikome ne kažeš.
3. Kada te netko traži da ne kažeš nikome da te dodirivao ili dodirivala po intimnim dijelovima tijela.
4. Kada ti netko trajno uzme igračku i zahtijeva da nikome kažeš ili će ti još nešto loše napraviti.
5. Kad netko traži od tebe da lažeš i da nikome ne smiješ reći da si lagao.

KAKO TRAŽITI POMOĆ

NAZIV AKTIVNOSTI

Kako tražiti pomoć?

AUTORICA: ROMANA CVJETKOVIĆ, MAG REHAB. EDUC.

CILJ AKTIVNOSTI

Prepoznati osobe od povjerenja i tražiti pomoć u slučaju seksualnog nasilja./

ISHODI

- prepoznati određene dodire kao seksualno nasilje
- navesti svoje osobe od povjerenja
- pokazati gdje u razredu stoji kartica za razgovor

UZRAST I PROFIL UČENIKA/CA

Učenici/e prvog i drugog razreda s teškoćama u razvoju koji se školuju po posebnom programu odgoja i obrazovanja.

OPIS AKTIVNOSTI PO KORACIMA:

UVODNA AKTIVNOST:

Ponavljanje - imenovanje privatnih dijelova tijela (na lutki), diskriminacija dobrog i lošeg dodira pomoću vizuala (sortiranje).

OPIS AKTIVNOSTI PO KORACIMA:

SREDIŠNJA AKTIVNOST:

1. **Koga sve poznajem** - imenujemo ljude na fotografijama koje su djeca donijela i smještamo ih u socijalne krugove (PRILOG 1.); opisujemo prikladna ponašanja s ljudima u krugovima (plavo - ja, zeleno - obitelj i prijatelji, žuto - ljudi koji rade sa mnom, narančasto - ljudi koje ponekad vidim, susjedi, crveno - krug neznanaca)

a) zeleno je krug zagrljaja, žuti je krug "petica", narančasto je krug mahanja, a s ljudima u crvenom krugu ne ostvarujemo fizički kontakt

b) NITKO iz niti jednog socijalnog kruga nas ne smije dirati po intimnim dijelovima tijela, osim u posebnim situacijama (npr. roditelji i liječnici/e smiju dirati naše intimne dijelove tijela kada nam je potrebna pomoć oko održavanja higijene ili je to važno za naše zdravlje).

AKO nas netko nepotrebno i neželjeno dodiruje po intimnim dijelovima tijela, to se zove seksualno nasilje i trebam potražiti pomoć.

2. **Kome mogu reći?** - Osobi koja mi to ne radi, osoba koja me sluša; to može biti tvoj/a učitelj/ica. Učenike/ce pitamo s kime oni mogu razgovarati.

3. **Kako mogu reći?** - Učenicima/ama se pokazuje kartica "TREBAM POMOĆ - ŽELIM RAZGOVARATI" (PRILOG 2.), i objašnjava se njezina funkcija:

'Kada je dam učitelju/ici, učitelj/ica će pronaći mirno mjesto gdje nas nitko ne čuje i slušat će me'

ZAVRŠNA AKTIVNOST:

Postavljanje kartice na vidljivo mjesto, pjevamo Glava, ramena, koljena i stopala.

POPIS POTREBNIH MATERIJALA

- slike koje prikazuju dobar i loš dodir za sortiranje
- lutke za imenovanje privatnih dijelova tijela
- socijalni krugovi - plastificirano, A3, slike poznanika učenika/ca

PRILOZI

PRILOG 2.: SOCIJALNI KRUGOVI

MOJI KRUGOVI

Koga sve poznajem?

PRILOZI

PRILOG 2.: KARTICE ZA RAZGOVOR

